

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőség címe alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél íven.

Előfizetési ár: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona).
Hirdetések díja: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 4 frt, féloldal 2 frt, negyedoldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árendedmény adatik. Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr.

Egyes szám ára 15 krajcár.

Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések **Karai Sándor tanárhoz** (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

Hol van az ok?

III.

Az egyházas nevelés erőtlensége, szintelen volta eléggé vigasztalan állapotokat eredményezett napjainkra. És pedig ha visszagondolunk az 1868—69-ik évi egyházalkotmányi küzdelmekre, miket főleg a tiszántúli egyházkerület vívott az 1868-iki népokt. törvény egyházellenes irányzata ellen, a mikor tehát az egyházas érzület még eleven, alkotmányos érzékünk éber volt: mondhatjuk, hogy meglehetősen gyorsan végezte romboló munkáját az egyházas érzületben, a közgondolkodás elerőtlenítésében, holott 30 év alatt oda juttatott bennünket, a hol immár egyház-szerető és a protestantizmus államfentartó hivatását ismerő emberek felvetik a jelszót: „Adjuk fel iskoláinkat!” És a jelszó, mint száraz avarban a futó tűz, terjed rohamosan. Úgy sejtem: kapnak rajta magok a lelkipásztorok is, abban a reményben, hogy akkor majd könnyebben élhet, több erőt fordíthat tulajdonképeni hivatására az egyház.*

Én e kérdéssel bővebben foglalkoztam a néhai „Prot. Közlöny” 1897-ik évi 16. és 17. számaiban. Irtam róla mellékesen a „Debreceni Protestáns Lap” 1898. évi 23-ik számában is. Ném akarnám magamat ismételni. Azért csak röviden, de határozottan kimondom, hogy ha a közgondolkodás egyházunkban annyira elernyed, hogy iskoláink fentartását már nem látja szükségesnek, az a prot. elvnek, magának a protestantizmusnak a halálát jelenti. Kimondom, hogy a midőn a prot. iskolák helyén emelkednek iskolák „Nemzeti iskola” felírással: mi bátran odairhatjuk: „Épültek a prot. egyházak romjain”. Az én lelki szemeim előtt ez oly világos bizonyosságban áll, hogy szinte türelmetlenül, épen azért

rövidesen hordom elő erre vonatkozólag, a mit még mondhatok.

Az az ember, a kinek határozottan kidomborodó, jellegzetes egyénisége van, a tömegben is megáll, érvényesíti az ő egyéniségét. Sőt a rendkívüli egyéniségek koruk egész szellemi ábrázatát a maguk szellemi képére idomítják át. A szintelen, erőtelen individuumok pedig a maguk hajlékonyságánál fogva simulnak a tömeg izléséhez, gondolkodásához, sőt egészen be is olvadnak abba. Amaz a benne rejlő szellemi erővel másokat is éltetni akar; át is önti szellemét a tömegbe, elfogadtatja azt ezzel. Emez örül ha élni hagyják; megelégszik az öntudatlan, tevékenység nélküli élettel.

Igy vannak a népek is. A zsidó alig hagyja el Egyiptomot, Fáraó seregeinek láttára; majd ha éheznek, vagy szomjaznak: elveszti önbizalmát; visszasír az egyiptomi húsos fazekak mellé, ha szinte azokhoz mint rabszolga, korbácsütésektől véres testtel, baromi munkából kiállva telepedett is le. Nem vágyik, nincs érzéke a honalapítás dicsősége iránt. Elcsigázva, egyéni sajátságait levetkezve, inkább beolvadt volna már a pogányságba, mint hogy nehéz küzdelmek, véres harcok között, hosszú út fáradalmival keresse fel azt a földet, mit Isten mutat ki néki, hol nemzetiségét megőrizheti és az egy Isten hitnek hordozója lehet. Olyan jó volna néki — úgy gondolja — beledölni halva abba a sárba, melyből Faraónak gyúr téglát. A magyar pedig dúzzadó izmokkal, csaták vérözönében, szilaj kedvű erővel tör keresztül földrészekben, alapít hazát, földi hivatásukat betöltött népek romjain; és lesz az államalkotó bölcseségnek, alkotmányos érzületnek, rajongó hazaszeretetnek mintaképe e földön egy ezred éven át. Most — nekem úgy látszik! — a lemondás, az elernyedés, csendes halál útján van, az ellenkező némely jelek és bizonyos irányban tanúsított nagy erőfeszítései dacára. Ezeknek azon-

* Lapunk álláspontja e tekintetben is ismeretes, bár a kérdés megvitatásánál az ellenzétek elől sem zárkozhattunk el.
Szerk.

ban csak mint az alábbiakra fényt vető előzményeknek adtam itt helyet.

Egy szellemirányzat feltámad; megragadja, mozgatja a kor lelkét és uralkodik felette, míg el nem erőltlenül, míg magát le nem járja. Helyébe jő másik, mint a hogy a nemzedékek felváltják egymást. Mint nem örök életű az ember, nem az az eszme sem, mely agyából pattan ki. Lehet tetszetős, hogy kora hevül érte, de a másik nemzedéket már hidegen hagyja. Így a mi az emberé! Hanem van egy a mi örök: az Isten. És mint ő maga: úgy örök az ő igéje is. „Az ég és föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképen el nem múlnak.“ (Mt. 24: 35.) A protestantizmus az Isten lelke; prédikálása az Isten igéje. A reformáció az evangéliom helyre állítása, az Ur Jézus Krisztus felséges tanításainak emberileg lehető tiszta előterjesztése. Vele szemben az ultramontán katholicizmus emberi erőszakoskodás, mely diadalmaskodni látszik ama felett minden egyes korszakban olyankor, mikor az ember inkább hódol, több befolyást enged élete irányítására a földinek, mint a mennyeknek. De a végdiadalom mégis csak azé lesz, melynek égi eredete van. Ez túl él népeket, nemzeteket, melyek csak addig élnek, míg a nemzetek nagy családjában hivatást töltenek be. Hivatást viszont

csak addig tölt be nemzet, míg eszményekért tud lelkesülni, míg a belé adott isteni erőket el nem fojtja, Isten lelkét önmagában meg nem oltja. „Jaj tenéked Korazin! Jaj tenéked Bethsaida! Mert ha Tirusban és Sidonban azok az isteni erők lettek volna, melyek te benned lettek, régen gyászruhában és hamuban ülvén, megtértek volna. Te is Kapernaum, ki az édig felmagasztaltattál, a pokolig levetettel“ (Mt. 11: 21, 23.). A pogányságban több erő, határozottabb élethivatás volt. A mely pogány nép az Ur Jézus keresztyéről szóló tudományt elfogadta, úgy hogy az valóságos vérévé vált, élt általa és erős lett. Jeruzsálem pedig és a zsidóság elpusztult, mert az éltető isteni életelvet elvetette, megvetette.

A reformáció, a Krisztus evangéliomának megtisztítása a magyar nemzetbe is új, isteni erőt öntött. Hirdetvén a lelkiösmereti, az egyéni szabadságot, felébresztette, ébren tartotta benne a polit. szabadság iránti érzéket is. Nála nélkül az osztrák törekvés: Magyarországot koldussá, katholikussá, végül osztrákká tenni, aligha célt nem ér vala. Pezsgövé tette irodalmát; teremtett számára népnevelést, iskolák állításával. És igaz, hogy Magyarországot a kard szerezte, a kereszt tartotta meg, de az is igaz, hogy épen Magyarországot a keresztnek azon vallása, illetőleg

TÁRCA.

Utilitarianismus.

Irta: *Blackie Stuart János.* Angolból fordította: *Csiky Lajos.*

(Folytatás.)

Bevégeztük immár azokról való megjegyzéseinket, kiket teljes jogosultsággal az utilitariánus iskola alapítóinak lehet neveznünk; azok, a kik következnek, az általunk már bőven megvitatott elveknek csak pusztá örökösei, kikről nem szükséges hosszasan beszélnünk. Ezek között kérdésen kívül legnevezetesebb *Bentham*. Valójában olyannyira nevezetes ő, hogy a köznézet rendszeren őt tartja az iskola alapítójának. De itt megkülönböztetést kell tennünk. A szónak tulajdonképeni értelmében azok az emberek alapítanak valamely új iskolát, a kik azon elveket tanítani kezdik, a melyeket az az iskola elismer; de más értelemben az alapítja meg az iskolát, a ki azon elveket a gyakorlati életre alkalmazza. A szó első értelmében azon erkölestani elvek alapítói, melyről most tárgyalunk, *Locke*, *Hartley*, *Hume*, a szó második értelmében *Bentham* voltak. Az ő dicsősége nem annyira az elvek felállításában, mint inkább azok alkalmazásában állott; ő inkább jogász és politikus, mintsem bölcész volt. Nem úgy azonban, mintha ő nem akarta volna a bölcészt mutatni; nagy gondot fordított arra, hogy bölcésznek lássék, és tanítványai is, ennek megfelelőleg, bölcésznek tartották őt. És ebben volt a tévedés. Nem minden ember, sőt még nem is minden nagy ember képes arra, hogy fölismerje azon határokat, melyeket a természet állított

tehetségeinek gyakorlása elé. A nagy *Napoleon*, elbizakodván császári hatalmában, figyelmen kívül hagyta a népek szívében szunnyadó erkölesi erőket, és három napi ágyútűzben Lipese mellett megbüntettetett, a mi csak előjátéka volt Waterloo melletti teljes leveretésének. *Bentham Jeremiás*, mert ő képes volt egy ügyvéd élelműségével, egy filántróp tiszta ágával és egy államférfiü széles látkörűségével lajstromba szedni a parlamentü végzéseket, azt képzelte magáról, hogy ő az erkölesi kiválóságnak olyan magas trónjára jutott, melyről megvetéssel tekinthet alá *Plátóra* és *Sokratesre*, és a mult idők minden nagy erkölesi tanítóira. *Deontologia vagy kötelességtan* címü műve első kötetének harmadik fejezetében ezt olvassuk: „Míg *Xenophon* történetet írt és *Euklides* a geometriában adott oktatást: addig *Sokrates* és *Plátó*, bölcéség tanításának örve alatt mindenféle értelmetlenségeket beszéltek. Ezen ő erkölesiségük pusztá szavakban állott, ezen ő bölcésőségük olyan dolgoknak tagadása volt, melyeket minden ember tapasztalatból ismert, és olyan dolgoknak állítása, a melyek minden ember tapasztalatával ellentétben állottak. És a mely arányban különböztek ezen tárgyról való nézeteik az emberiség nagy tömegének nézeteitől, tökéletesen azon arányban állottak ok az emberiség színvonala alatt.“ A tudatlanság, szemérmertlenség és arcátlanság ilyenmü kimutatása egy kétségbevonhatatlan géniusszal bíró embernél igazán kimagyarázhatatlan volna, ha eszünkbe nem jutna hogy még a legmagasabb fokú géniusznál is gyakran rátalálunk a leghatározottabb egyoldalúságra; és a mi több, *Bentham* életkörülményeiben nem kevés olyan dolog volt, a mi az ő dogmatizmusát — melyre természeténél fogva különben is nagy hajlandósága volt — a legmagasabb fokra volt

egyháza, a 3 százados beolvasztási kísérletek közt meg nem mentette volna, a minthogy az ultramontan katholicizmussá fajult római katholicismus uralma alatt álló országok a felbomlás, lassú kihalás jeleit mutatják, csiráját hordozzák magokban.

Szomorú tanúság rejlik ezekben számunkra. Az Isten igéje el nem veszhethet. Az Istentől rendelt tanács és dolog minden emberi erőszak felett diadalmaskodik. Hanem az ember Isten lelkét magában elolthatja; ember Isten lelke munkálásának ellene állhat, de nem büntetlenül. Egyesek és nemzetek az örök halálba süllyednek, mikor az isteni szikrát magokban megoltják. A protestantizmus isteni életelv. A ker. vallás reformációja, tiszta alakjára visszavitele, Istentől rendelt tanács és dolog. Ezt semmi emberi erőszak eloltani, elfojtani, az emberiség lelkéből kiirtani soha nem fogja. Ha nem fogadják be itt: örömmel vesznek ott. Ha egy nemzetnek sincs már elég ereje hordozni annak eszméit, támad más, ifjabb, mely élni szeret, élni képes, mely annak elveivel, erejétől friss erővel kezd hivatása betöltéséhez. A nagy mindenség ura előtt végre is egy nemzet is csak egy porszem. Az ő örökké teremtő lelke az életre képtelen helyébe teremt másikat, mely hordozni erős legyen az ő bölcs, nagyságos terveit, tanácsát. Ha tehát valamely nemzet

a protestantizmus iránt elhidegül; ha valahol annak tiszta eszméit, lényegéhez tartozó ősi intézményeit egymásután feladogatják, míg utoljára azt eredeti formájából kivetkőztetik, lényegétől megfosztják: ezek a jelenségek nem azt bizonyítják, hogy a protestantizmus már képtelen volna az emberiség kormányzására, vezetésére, a minthogy a nemzetek története, mostani anyagi és szellem-erkölcsi állapota merőben az ellenkezőt mutatja, hanem azt, hogy az a nemzet nem bír már fogékonysággal a protestantizmus nemzetfentartó eszméi iránt; hogy az a nemzet már azon az úton van, a melyen észrevétlenül, önkényt hajtja nyakát járomba, indul a lassú elsorvadás felé.

Ezért mint magyar látom én nagy aggodalommal, keserű bánattal az egyházunkban mind sűrűbben fel-feltűnő azon jelenségeket, mik az egyház intézményeinek kellő megbecsülni nem tudását bizonyítják. Mikor prot. ember egyháza intézményeit feláldozni akarja: akkor mint magyar ember hazája ellen vétkezik, hazája romlását készíti elő öntudatlanul. Mert nemzetiségi iskolák nevelnek államellenes, az egységes magyar állam megbontására törő nemzedékeket. A r. kath. intézetek hova tovább egy bigott hadsereget, mely az egyetemes keresztyénség jelszavával a pápa

képes emelni. Ő távolról sem egy példány azon nagy emberek közül, kikben egy kevés keresztyén alázatosság hiánya miatt a kitünőség fönsége nevetségesbe ment át. „Ki az a fiatal ember, ki bármely tárgyról is olyan gazdag ismeretkörrel társalog?” — kérde egy napon *Stillingfleet* worcesteri püspöktől ebéd után egy kiváló vendég. „Az az én káplánom, uram” — válaszolt a püspök, — „*Bentley* a neve, *Bentley Rikárd*, egy igen kiváló ember, egy óriási tanultságú ember, és a ki Európa legnagyobb embere lehetne, ha csak egy csöpp szerénység volna benne.” Az ifjú *Benthamnek* nagy szerencsétlensége volt az, hogy elkényeztetett gyermek volt, és nem is ok nélkül kényeztetették, mert egyáltalában nem közönséges fiú volt; értelmi és erkölcsi adományai egyformán ritkák voltak; de hát ez Isten ajándéka volt nála; ámde úgy nőtt fel, mint egy tékozló fiú, — és ez már szüleinek volt a nagy hibája. És ezen nagy hibán nem javított az a körülmény sem, hogy ő rendkívül fiatal korában az oxfordi egyetemre ment tanulni. A nyilvános közép- és felső iskolák gyakran bámulatosan jó intézmények arra nézve, hogy az ifjú embereket saját színvonaluk megtalálására megtanítsák, de ez nem így történt *Benthammal*; neki az volt a szerencsétlensége, hogy igen felületes században született, és igen felületes emberek közé jutott. Minden, a mit ő az angol tanultság azon nagy székhelyén látott, az ő önhittségének inkább ápolására, mint lejobbszállítására szolgált. Ő csak olyan jó latin verseket tudott írni, mint a legjobbak az oxfordiak közül; de ugyanő helyesen meg tudta ítélni azt is, hogy azon időben az értelmi műveltség legmagasabb igényeinek megfelelőleg az ilyenmű gyakorlat legfőbb csak tréfa-számba megy, — de hát ennél jobb azon időben ott nem termett. Ugy látszik, hogy kedvet kapott

Aristoteles Logikájához, a melynek tanulása hozzátartozott az akadémiai tanfolyamhoz, — de volt neki saját agyában elég logikája, és nem lehetett várni, hogy sok hasznot fogna aratni egy iskolai kézikönyv száraz gyakorlataiból. A logika, akárcsak egy cséplőgép, csak úgy válik hasznossá, ha másunnan csépelni való gabonát visznek belé; magában teljesen hasznavetetlen az. Nem látszik, hogy *Aristoteles* és *Plátó* igazi esontjához és velőjéhez valaha közel jutott volna; sem azt nem lehet észrevenni, hogy iskolája tanárai közül valaha valaki ajánlatot tett volna neki, hogy bevezeti őt ezen értelmi szentélyekbe; az elegáns grammatikusok és az alsó egyházi irányzat embereinek korszaka volt ez; és ha a hivatalos egyház hitvallási tételeit annak rendi és módja szerint aláírták és a latin verseket is kellőleg kiállították: az akadémikus elme előtt a portó-boron és a kápolnai istentiszteleten kívül semmi további tevékenység nem látszott szükségesnek, legfentebb kellemes nyári időben a játékkeren még egy kis bágyatag szórakozás. De mindez nem volt olyan táplálék, mely az ifjú *Bentham* finom szellemét ki tudta volna elégíteni, mint a kinek eledele a pusztá értelmi igazság és itala a tiszta emberszeretet volt. Egy *Tory*-családból született; egy *Tory*-kollégiumban növekedett s (egész életén át tartó borzalmára) egy *Tory*-egyház hitvallási tételeinek aláírására kényszerített; de mindezen *tory*ismusból* az ő természetének jobb része semminemű táplálékot sem nyert. Ismeretköre nőtt és egy napon teljes fényében tört ki nála a gondolat, hogy a *tory*ismus egy az önzéssel; hogy a britt nép a maga egészében bágyatagon

* E nagy történelmi jelentőségű szó és fogalom alatt ma, mint már *Bentham* korában is, a merev konzervativizmust érti és értette az angol. Cs. L.

és a papság igáját akarja újra ráerőszakolni az emberiség lelkére. Egyedül a prot. egyházak iskolái bocsátanak ki kebelökből embereket, kik tudják, mivel tartoznak Istennek és embernek; mivel az egyháznak és a hazának, kiknek lelkiismeretében a vallás és haza iránti kötelesség soha nem ütközik össze.

„De hát a nemzeti iskolák! Jó! Ámde hol vannak, hol lehetnek ilyenek?! Nálunk Magyarországon?! Hát vajjon a nemzetiségek az ő nemzetiségi; a katolikusok az ő felekezeti iskoláikat feladják-e valaha? Soha! A ki talán ezt hinné, az nem látta még, mily kétségbeesett erőfeszítéssel tartják fent ezek iskoláikat. Mert tudják, hogy ebben van életök. Mi nem tudjuk. Vagy talán nem volna baj, ha csak mi adnánk oda iskoláinkat, csak a mieink helyett épülnének nemzeti iskolák, a többiek maradnának?! Hát előttem ez a gondolkodás megfoghatatlan. Én tanítással, neveléssel sokat foglalkoztam és foglalkozom ma is. És én lelkem szeretetének átöntésével neveltem engemet szerető, rólam mindig hálással emlékező gyermekeket. (Sajnos van kivétel is!) Ugyan én érzem, hogy tulajdon gyermekeimet is annyiban mondhatom egészen a magaménak, a mennyiben nevelés által azzá teszem.

Ha már most iskoláinkat oda adjuk az

államnak: hol nevelünk az egyháznak hű fiait?! Hol fogjuk mintegy beléjük lehelni az egyházas érzületet? A lelkész a vallástani órákon?! Kimutattam hivatolt cikkeimben, hogy ez lehetetlen. Neki ideje röviden betanítani némely tárgyakat, talán van; de nevelni nincs. Épen ezért a „nemzeti iskola“ csillogó gondolatáért a prot. felek. iskolákat az államnak átadni még akkor sem volna szabad és pedig magának az államnak fenmaradása érdekében, ha a nemzetiségek és a r. katolikusok odaadnák. Mert a mint ezt nagy írók kimutatták és a tapasztalat igazolja: az állami iskolák nem hazafiakat nevelnek, legkevésbé nálunk, hanem minden törvényes, vagy törvénytelen hatalomnak vakon engedelmeskedő eszközöket.

Adjuk oda az államnak népiskoláinkat?! Nem úgy! Ha minden egyebet odaadnánk is, azokat még akkor sem. Nekünk egyházunk fenmaradása érdekében leánynevelő intézeteket kellene állítanunk és ezekkel, valamint a theol. és tanítóképző intézetekkel egyenlő fontosságúak a népiskolák a mi egyházunkra nézve. Mert miben van erőnk? Nem a nép nagy tömegében-e, melyből különböző érdekek a szabadság szeretetét, mik vele születnek, ki nem irtották? Ez az államok talpköve, fundamentoma, de az egyházé is az,

és földretiporva hever, s egy olygarchia önző uralma alatt tesped, egy olyan olygarchia alatt, mely talán a leghatalmasabb a világ történetében; a mennyiben, a mint ő ismerte, legalább is négyféle alakban tűnt az föl, nevezetesen mint az iskolamesterek olygarchiája, a papok olygarchiája, a jogászok olygarchiája és a peerek, a főurak olygarchiája. Már pedig a fiatal *Bentham* szelleme, mely a milyen tisztá, épen olyan vakmerő is volt, mindezek ellen minden erejéből lázongott. Mindezt földre akarta ő tiporni; ha szinte mint *Plátó* igaz embere, egyedül maradna is állva a világban, ő mindezt földre akarta tiporni. És így mindenekelőtt az iskolamesterek olygarchiája ellen vette föl vitézül a harcot, a mely olygarchia a holt könyvek betűi iránti vak tiszteleten alapult; fölvette azt a papok olygarchiája ellen, mely a hatalomra való tényleges vágyakozáson és bizonyos ascetikus erkölcsiség tettetett esodálatán alapult; föl a jogászok olygarchiája ellen, mely a jelenkor jogait elfojtotta a mult időkből vett képzeteivel, s végre fölvette a harcot a főurak olygarchiája ellen is, mely az állam kormányzatában a kedvezményezett kevesek érdekeit elibe tette az elhanyagolt kevesek boldogságának. És az eredmény az volt, hogy az ifjú *Bentham* nem azon elhatározással tért vissza Oxfordból, hogy valamelyik törvényszéknél hasznát vegye jogi tanulmányainak, és hogy úgy szerezzen magának gazdag és tiszteletteljes állást a világban, hogy egészen sajátos módon okos arcot vágjon a legoktalanabb gondolatokhoz: hanem úgy alakította meg saját életkörülményeit, hogy mint az értelmi, erkölcsi, jogi és politikai demokrácia fölfegyverzett apostola lépjen elő, teljesen áthatva azon szent dühtől, mely a francia demokratákat akkor ihleté meg, midőn ők egy hamarosan elkövetkező milléniumra,

mint olyan időre tekintének elő, „a mikor az utolsó királyt az utolsó pap beleire akasztják föl.“

Az ezekben rajzolt érzelmi állapot, nézetem szerint az egyedüli dolog, a mi kielégítő magyarázatul szolgálhat *Bentham* erkölcsbölcseletének rendkívüli egyoldalúságához és dogmatismusához. A reakció terméke vala az; és az ilyen reakció a leghatározottabban a legmagasabb képzettségű ifjú embereknek szokott megnyilatkozni, de a kik néha, a mint éveik haladtával terjed ismeretükük, valamely aristotelesi közbenső pontra irányozzák tekintetüket, honnan a két ellentétes igazságot fölismerhetik. De *Bentham* természete nem ilyen volt. Ő a következetesség nagy istennőjét imádtá, és csak egyenes irányban tudott látni és munkálkodni. A mit ő kimondott, abban semmi korlátozást nem tűrt el, épen mintha csak pápa lett volna; gyakorlatilag ő csalhatatlannak tartotta magát. Így az első dolog, melynek kivételére ő elhatározta magát, azon epikurusi tan visszaállítása volt, hogy „a gyönyör a főjő“; mert — mint határozottan kimondá — „az ó-kor emberei között *Epikurus* volt azon egyedüli, kinek érdeme volt abban, hogy felismerte az erkölcsiség igazi forrását.“* Ezen tétele után nem szükséges tovább kutatnunk. Ezen mondásnak ujdonsága nagyon drága ár azon szemmel látható tévedés megfizetésére, mely a fajt a nem méltóságára akarta fölemelni, és nagyon drága azon szemmel látható veszedelem megfizetésére is, mely azt, a mi az emberi természetben legmagasabb, azzal akarta jelezni, a mivel közönségesen a legalacsonyabbat szokták megjelölni. Az ó-kor nagy emberei, kiket *Bentham* lenézett, az *εὐδαιμονία*, vagyis boldogság fogalmát nem-

* Introduction to the Principles of Morals (→ Bevezetés az erkölcsstan elveibe), II. szakasz.

a melyet nemhogy az épület alól ki nem rugunk, de ellenkezőleg, a mint a nemzet irodalmának, főleg költészetének és zenéjének megújulásához sürgetik a néphez visszatérést: én is vallom, hogy tartsuk meg azt az erős kálvinista népet magunknak, az egyháznak, nevelés által, hogy a midőn mi megérezzük, hogy egyházban, hitben, vallásosságban nem jól mennek dolgaink, oda fordulhassunk ahoz a nézhez új erőt meríteni belőle ezekben leendő megújulásunkhoz.

Vajjon ugyanazok, a kik a népiskolák feladásában sem látnak veszélyt, mit mondanának ahoz az indítványhoz, hogy adjuk oda a középiskoláinkat és jogakadémiáinkat? Ugy-e megborzadnának még a gondolatra is? Pedig ez megközelítőleg sem hozna reánk olyan veszélyt, mint amaz, mert ismétlem: az értelmes, romlatlan népben van a mi erőnk.*

Ezzel tulajdonképen végezhetnék. De leirom még azt a gondolatomat is, a melylyel én e visszás jelenségek okát felfedezni vélem. Mi a magyarországi prot. egyházban olyanok vagyunk,

* Nem állhatjuk meg, hogy e ponton a magunk nézetét röviden fel ne említsük. Mi, ha rajtuk állott volna, azt a tanügyi politikát éppen megfordítva csináltuk volna meg, mint a hogy megcsinálták, vagyis úgy, hogy *közép és felsőbb iskoláinkat* megtartottuk és a *mai színvonalra* fejlesztettük volna a magunk erején, hanem az államségélyt követeltük és igényeltük volna a népiskolák számára!
Szerk.

nek vették; és ezen boldogságot, mint mondák, az emberek egy osztálya *űdovj*, vagyis *gyönyör* által akarta elérni, egy másik osztály pedig a *tò áyadón*, vagyis a *jó* utáni törekvés útján. Ezen felfogást, mely az emberi természet egészséges ösztönén alapul, a kereszténység apostolai szentesítették a maguk tekintélyével, midőn olyan emberekről beszéltek kik „*gyönyörűségnek szeretői inkább, hogynem mint Istennek szeretői*”; és mind e mai napig „a gyönyörhajhászó emberek” kifejezés alatt a társadalom legsemmissébb, legmegvetendőbb és leghaszontalanabb tagjait szoktuk minden nyelven érteni. És ezen nyelvhasználat oka nagyon világos. A gyönyör és a jó, a helyett hogy megfelelő te méstetű dolgok volnának, általában épen egyenesen ellenkeznek egymással; kétségkívül mindkettő élvezetet szerez, de ezen élvezet az egyik esetben gyakran passiv, a másik esetben mindig activ; egyik esetben általában kerüli az a nehézségeket, a másik esetben pedig inkább kihívja azokat; az előbbi esetben az érzékek a főszerv, az utóbbiban az értelem; az érzéki élvezet közös az emberrel épen úgy, mint a sertéssel, míg az értelmi élvezet csak az embert illeti meg. Sajátságos szolgálat vala tehát az, melyet *Bentham* az erkölcsbölcséletnek akkor akart tenni, mikor az erkölcsi különbségtevéssé sarkpontjait egymással összezavarta; és ezen ő magatartását legfőntebb enyhíti, de nem igazolja az, hogy minden reakció rendszeren az ellenkező túlságba szeret átesapni. Azt azonban mégsem lehet látni, hogy *Bentham* idejében valamely különösebb körülmény merült volna fel, a melynek hatása alatt akarta volna ő a hús evangéliomát visszaállítani azon jogaiba, melyektől azt Pál apostol megfosztotta. Bárminők lehettek is azon fogyatkozások, a melyeket ő az oxfordi papi

mint egy vert hadsereg, futunk összevissza felbomlott renddel. Mi csak kapkodunk, ötletek szerint dolgozunk; egyházépítő munkánkban tervszerűség semmi. Hogy pedig ez így van: annak az oka az, hogy nincs köztünk lángész, kinek szelleme irányt adjon. Nincs rendszerező elme, mely a teendők halmazát összefoglalva, szilárd munkatervet adjon. Nincs hadvezérünk, ki saszemeivel az egész hadművelet területét áttekintve, nagyszabású, egyetemes hatású intézkedésekkel biztosítaná a hadjárat sikerét, ki tehetségének varázsával bizalmat öntene a csüggedőkbe. Egy ilyen vezér nélkül tábornokaink nem harcolhatván a demoralizált hadtestekkel, kénytelen-kelletlen, egymásután adogatják fel az örízetükre bízott erősségeket.

Ád-é nagyot, erőset az Isten, míg még nem késő, — ki tudja!? Annyi bizonyos, hogy Isten is azt segíti, ki magát el nem hagyja . . . Kipróbált erejű, ősi intézményeket én soha fel nem adnék.

Marosmenti.

A megigazulás tanának fejlődése Melanchthon Locijában.

Felirt cím tulajdonképen egy hosszabb tanulmányt jelöl, melynek szerzője megismerni óhajtván a reformatio nagy századának irányeszméit s különösebben

különködők, biboros doktorok és kicsinykedő grammatikusok erkölcsiségében fölfedezett: az ascetismus bizonyára nem tartozott ezek közé; ezen uraknál inkább az ünnepélyeskedések, mint a böjtölések voltak napirenden; nem marad tehát egyéb hátra, a mivel az erkölcsstudomány elfogadott terminológiájában általa bevezetett zavaros felfogást menteni lehetne, mint azzal, hogy ő egy erős frázis használatában kereste gyermekes kedvét. A mi az erkölcsiség egyéb elveit illeti, a melyeket *Bentham* vallhatott, azok csak olyanok voltak, melyeket minden időben minden más ember is vallott. Nem volt ahhoz szükséges sem *Hume*, sem a skeptikus kételyek senki más skeptikus megoldója, hogy megtanítsa az emberiségnek, hogy a jótékonyág természeténél fogva jó dolog, és hogy csak azok az erények az igaz erények, a melyek a közjó előmozdítására szolgálnak. Az történt azért *Benthammal* is, a mi az új evangéliomok hirdetőivel történni szokott, hogy t. i. a mi az ő rendszerükben a legújabb, az a legkevésbé igaz, és a mi a legigazabb, az a legkevésbé új volt. Azt a tant, hogy a gyönyör a főjő, és hogy *Epikurus* jobb bölcsész volt, mint *Aristoteles*, azt hiszszük, komolyan alig lehet ma védeni; míg másoldalról azon szabályelv, mely „a legnagyobb szám legnagyobb boldogságát” hangsúlyozza, minden időben olyan hadi jelszó volt, mely mellett a legnemesebb politikusok állottak csatarendbe, s ez volt azon sarkcsillag, mely a legtávolabbi látó államférfiakat vezérelte. Tényleg nem a szorosán úgynevezett erkölcsstan birodalma az, melyben *Bentham* érdemét keresnünk kell, hanem inkább a jogi és törvényhozási oekonomia tárgyunkon kívül eső területe az, hol a következtetések tana jogosan fennállhat az a tan, melyet *Paley* hibásan akart a

azt a központi gondolatot, mely az egész nagyszerű mozgalomnak, kiindulása volt, önképzés céljából behatóban foglalkozott centralis fontosságú dogmáknak, a megigazulás tanának történeti fejlődésével. Tudjuk, hogy a sola fide a Luther lelkében szülemlett meg, mint eszme, „interpretatora“ Melanchthon adott neki első tudományos alakot 1521-ben megjelent „Loci communes“-ében. Tőle vette át nála szokatlan utánzással a mi Calvinunk. Nem tartom jogosúlnak önképzésre szánt tanulmányoknak rögtön a nagy közönség elé vitelét, mégis amennyiben theologiai irodalmunkban, tudtommal legalább, e téren munkálat nem jelent meg, talán nem fog e lap m. t. olvasóközönségének rosszalásával találkozni ha pár rövid cikkben tanulmányom pusztá eredményét a történeti kútfőkből merített idézetekkel, az újabb dogmatörténelmi kritika felhasználásával röviden nyilvánosság elé bocsátom. Legyen elvem e közben ama régi, ama reformatori: soli Deo gloria. Most tehát azonnal in medias res!

* * *

A törvény célja a bűn megismerése, az evangyeliom pedig kegyelem és igazság ígérete. Az a kérdés tehát, hogy mit értünk kegyelem és megigazulás alatt (K. 168.).*

Kegyelem alatt nem szabad bizonyos qualitast in animae natura érteni, valamint nem szabad a hitet, reményt, szeretetet sem a lélek tehetségei közé számítani, Gratia — héberül חַיִּים , görögül $\chi\rho\rho\iota\varsigma$ — jelenti Isten akaratát, vagyis Istennek irányunkban való jóindulatát. Ámde különbséget kell tenni a gratia vagy favor

* A citatumok a Kolda Tódor által kiadott „Loci communes Philipp Melanchthons in ihrer Urgestalt“ c. műből vannak véve.

személyes szándék, a tiszta indok és a nemes tettek birodalmában szabályozóvá tenni; és azon ő szolgálataiért, hogy az ő kedvenc szabályelvét alkalmazta is a politikai, jogi és társadalmi reform különböző területeire, a világ aligha tud iránta eléggé hálás lenni. Nem nagyon gyakran történik az meg, hogy egy ilyen tisztalelkű filantróp olyan bátorsággal lépne be a hivatási elfogultság és a hivatási önzés mindenféle fajainak színhelyeire, mint a hogy ezt ő tette. Ezen területen szeressük őt mint embért, tiszteljük mint egy pátriárkhat, sőt akár imádjuk is mint egy szentet (mert kétségenkívül szent volt ő a maga módja szerint); de ne emeljük őt fel a keresztyén templomi szószékekbe, vagy akár az akadémiai tanszékekbe, hogy tanítsa a még éretlen ifjúságot azon sajátos erkölcsi matematikára, hogy miképen sokszorozza a gyönyört, és miképen kevesbitse a küzdelemben álló fájdalmat. Bizonyára nem az ilyen tanítással szokták Spártában, Athénben vagy Rómában a hősokeket képezni.

Benthammal teljes az utilitarianismus épülete, és már kevés több mondanivalónk van e tárgyról. Azok, a kik ő utána jöttek, már csak magyarázók, de nem alapítók voltak; ezek már csak az ő mesterük tanainak tanainak magyarázatásával, néha épen félremagyarázásával foglalkoztak; mert míg arra érezték magukat kötelezve, hogy fentartsák a szekta becsületét, néha homályos tudatossággal, és több mint fél szégyenkezéssel gondoltak azon szégyenletes elemre, a melyből az fakadt. Egyik legkiválóbb szövívő ezek között *Mill Jakab* († 1836 jun. 23), a későbbi kiváló logikus és politikus *Mill Stuart János* atyja volt. Ezen úr, kit azon iskola hívei, melyhez ő tartozott, nagy mértékben tisztelnek, 1829-ben egy „*An Analysis of the*

dei között, melylyel Isten Krisztust s érette a szenteket átkarolva tartja és aztán az ajándék (donum) között, mert ez utóbbi nem egyéb, mint a Szent Lélek, melyet kitölt Isten övéinek szívébe.* Ennek a Szent Léleknek művei a hit, béke, szeretet, öröm. Így tehát a kegyelem nem egyéb, mint a bűnök odaajándékozása vagy megbocsátása; az ajándék pedig a megújító és megszentelő Szent Lélek (K. 168—170). Vagyis a megigazulás a Krisztus érdemén alapuló isteni ítélet alapján, bűn megbocsátás útján jő létre. Mint a törvényről szóló fejtegetés mutatja, a Lélek által munkált mortificatio és vivificatio van ezzel egybekötve, így kérdésbe jöhet, hogy mi az a megújulás (regeneratis) és megszentelődés (sanctificatio).

A justificatio szót, melynek úgy activ, mint passiv értelem tulajdonítható, Melanchthon így határozza meg: justificamur, cum mortificati per legem, resuscitamur verbo gratiae, quae in Christo promissa est, seu evangelio, condonante peccata, vagyis a justificatio nem egyéb, mint az isteni igazzá nyilvánító ítélet (v. ö. Loofs Stud. u. Krit. 1884. 634 l.) és pedig hitben elfogadva; ámde ugyanez a bűnmebocsátás az alapja annak is, hogy Istennel továbbra is tetszésben maradunk, amennyiben Melanchthon így folytatja: et illi (scil. verbo gratiae seu evangelio) fide adhaeremus, nihil dubitantes, quin Christi justitia sit nostra justitia, quin Christi satisfactio sit expiatio nostri stb. Sőt még tovább megy. Ennek a mondatnak csak úgy van jelentősége,

* Ez a Rom 5, 15-ön alapuló megkülönböztetés a thomismus ellen van irányozva, mely a kettőt felcserélte II. 1. Quaest. CX: Illis, quos movet Deus . . . infundit aliquas formas seu qualitates supernaturales; et sic donum gratiae qualitas quaedam est.

Human Mind“ (= Az emberi értelem boncolgatása) című művet adott ki. Ezen tanulmányt nagy gonddal elolvastam, és kénytelen vagyok kimondani, hogy azt szerfölött sovány alkotásnak találtam; mintha csak megperzselte és megfagyasztotta volna szerzőjének elméjét azon száraz és éles keleti szél melylyel átellenben — Montrose közelében — született. Életrajzából az tűnik ki, hogy az ottani nagy metafizikai iskola idejében az edinburghi egyetemen tanult, és hogy *Plátó* tanulmányozására különös gondot fordított. Nekem a legesekélyebb okom sincs azt hinni, hogy azt a nagy ideálistát azon időben a skót metropolistnak még legnagyobb gondolkozói is valami nagyon ismerték volna; de ha *Mill* behatólag tanulmányozta *Plátót*, annak, mint a hogy *Grote* tette azt később, azon szándékkal kellett történnie, hogy ne értse őt meg. Ezen könyvben én ugyanis semmi egyebet nem találtam, mint *Locke* és *Hartley* materialismusának képtelenségig vitt kidolgozását; bizonyos hideg és homályos borzadást minden szellemi misztériumtól, és azon felületes nézetet, hogy azon elsörendű isteni erőt, melyet mi *elmének* nevezünk, valamely pusztán fizikai gépezet gondosan kiesinyes széttagolásával ki lehet magyarázni. Ez a könyv megtette mindazt, a mit csak a nagy szemfényvesztő Eszmetársulás arra nézve tenni képes, hogy az ismeret az érzékelésből, az elmét az anyagból és az egységet a sokaságból ki tudja magyarázni. Az utilitarianismus különös erkölcsstanát illetőleg egyáltalában semmi olyan nem található *Mill Jakabnál*, a mit *Humenak* vagy *Benthannak* a tanítványa érdemesnek ítélné arra, hogy emlékezetében megtartsa.

(Vége köv.)

ha nekünk bűnmegbocsátásra továbbra is szükségünk van: nihil igitur operum nostrorum, quantumvis bona aut videantur, aut sint, justitia est, sed sola fides de misericordia et gratia dei in Jesu Christo justitia est. Isten előtti igazság alatt nem képmutató tetteket, hanem azt az igazságot kell tehát érteni, melyet ő olyanul számít be.*

E meghatározásnál minden a hittől függ, épen azért szükséges lesz azt közelebbről meghatározni.

Mit értünk tehát hit alatt? Aquinoi Tamásnak, Duns Scotusnak és másoknak nézetét a fides formata és fides informatáról vagyis szeretettel egybekötött és szeretet nélküli hitről megcáfolja Zsolt. 53, 1. 1. Kor. 2, 14. Ez 19, 9. Isten létele, az ő haragja, könyörülete mind a Lélek működési köréhez tartoznak, melyeket a természeti ember meg nem érthet. E nélkül a Lélek nélkül pedig marad az ismeret puszta rigida opinio, bizonyítsanak bár a tettek testi szemeink ítéllete szerint egyeseknél ellenkezőt. Látszat, képmutatás, melyet az apostol költött hitnek nevez Tit. 1, 15 és azokat, kik ily hittel bírnak, hitetleneknek, de nem szeretet nélkülieknek nevez. Épenúgy nem hit, hanem csak vélekedés az opinio de credendis seu de divina historia, mert magát a történetet tapasztalat által kenyszerítve is hihetjük. Egyedül a Lélek munkálja a hitet, s ez felette áll a törvény lenyegetéseinek, mert a hit megigazít (sola fides justificat K. 171—5).

A hit tehát nem egyéb, mint Isten könyörületébe vetett bizalom, mely Krisztusban s ennyiben bármelyik (úrvaesorai) jelben meg van ígérve. Ez a hit nem haboz: szigorú bíró az Isten, nem tudom, ha vajjon könyörül-e rajtam vagy nem? hiszen tényleg nem lehet valami méltatlanabbat gondolni, mint azt, hogy mi az isteni akaratot tetteink által hajlíthatjuk. Egyedül Isten könyörülete az, mit a mi hitünknek meg kell ragadnia és ezen hitnek birtokában nem szabad kételkednünk abban, hogy minékünk nem bírónk van az égben, hanem Atyánk, kinek reánk gondja van, akárcsak a földi szülőknek gyermekükre.** A scholastikusok a tetteket az emberi elégtételt nyilvánították hitnek. Male perdat deus scandalum illud ecclesiae suae (K. 175—6).

A hit tehát nem egyéb, mint fidere gratuita dei misericordia sine ullo operum nostrorum sive bonorum, sive malorum respectu, quia de Christi plenitudine omnes accipimus. Bűnbocsánat az, a mit itt kivétel nélkül kapunk (K. 176).

Mindent egybefogva: mindene van, mindenre képes, akinek Krisztusa van, ő a mi igazságunk, életünk, békeségünk stb. Ő érdemelte ki számunkra az Atya jóindulatát (Codex C szerint gratiam patris), kit adott Isten nekünk közbenjáróul, áldozatúl, elégtételül. Így a szentírás valamennyi ígérete ő reá vonatkozik. Ő pignus misericordiae, kit pedig a scholastica theologia Mózesnél is szigorúbb törvény adóvá és végrehajtóvá szeretne tenni. (K. 189—90).***

* A Károlyi-féle bibliafordítás kitétele „Isten igazsága“ (v. ö. Rom. 3, 21. stb. Luthernél Gerechtigkeits vor Gott vagy welche vor Gott gilt) inkább subjectiv értelmű.

** Hogy a gyermek viszony Melanchthonnál kifejezést talál, hangsúlyozta Loofs Stud. u. Krit. 663. l. De valami lex naturae-ra aligha gondolt e mellett. A hívőnek az ő hite nem pusztán vigasz, hanem ez a hit neki mindene, amivel csak bír, mit a későbbiek még világosabbá fognak tenni.

*** Az emberi tetteknek semmire becsülése jellemzi a reformatori tanokat, s mint bátran állíthatjuk, a mozgalom is a katolikus elégtétel tanával szemben innen indult ki. Fenti idézethez sorolandók például azok a nyilatkozatok is, melyek a tettek

Felmerül már a kérdés, miért igazulunk mi meg egyedül hit által? Felelet, amennyiben a mi megigazulásunk egyedül az isteni könyörület munkája, nem a mi tetteinknek érdeme, tehát egyedül a hit nyerhet megigazulást (K. 191).*

Mit használnak hát azok a tettek, melyek a megigazulást megelőzik? Átkozott fának átkozott gyümölcsei. Melyek pedig a megigazulást követik jóllehet Istennek lelke elfoglalta már a megigazultak sziveit, mindazáltal, mivel a testben történnek, még mindig tisztátalanok. A Szent Lélek ösztönöz a Lélek szerint vezetendő életfolytatásra, a megigazulás tanának eme célzatos elágazása Melanchthonnál félreismerhetlenül megvan. ezért beszél aztán ő a Lélek primitíáiról vagyis első zsengeiről. Amde ez a dolgon mit sem változtat. A test megváltására mi még mindig várunk Rom. 8, 23. Így hát az ily tettek sem érdemlik meg az igazság nevezetét s fordúljunk bámerre, saját érdemnek semmi helye nincs. Ép így megjegyzi Gal. 3, 20-hoz: nem mondja az apostol, hogy jó cselekedeteim következtében élek most, hanem az isteni kegyelemben vetett hit által (190—92).

Mindezek természetesen augustinusi gondolatok, mint Herrlinger (Theologia Melanchthons 7. l.) megjegyzi. Csak lassan-lassan lépnek ezek vissza jóllehet élük már itt el van véve. A megigazulással szorosán egybekötve, nem mint valami második megigazulás vagy ennek folytatása, mondjuk igazzá levés van felfogva a Léleknek jó tettekre ösztönző hatása, úgy hogy elkülönített megszentelődés tanáról szó sem lehet.

Végeredményileg tehát a kérdésre, hogy miért leszünk mi igazzá egyedül hit által, ebben felelhetünk: cum fidei justificatio tribuitur, misericordiae Dei tribuitur, humanis conatibus, operibus, meritis adimitur (K. 192). Nem azért igazulunk mi meg, mert hiszünk, hanem Isten könyörületétől függ az, hogy valaki hisz és megigazul. Ez a könyörület pedig teljesen szabadon, mely érdemünk beszámítását meg nem tűri.** A Lélek uralma az élet további folyamában ugyanehez a gondolatkörhöz tartozik, lásd: veritas est opus dei, vere, non *πραξι-κως* justificantis nos (K. 193).

Érdemre semmi okunk sincs számítani, mert az örök élet is ajándékképen adatik Rom. 6, 23. és az igazzá nyilvánítás pillanatától fogva már debitumnak tekinthető, mivel Isten megígérte azt (K. 193). Mikor

től, akár megelőzők, akár kövessék azok a megigazulást, minden érdemet elvitatnak (K. 192), nem pusztán, sőt azokat még tisztátalanoknak is tartják (pl. 171. 179. 199. stb. A bűnbocsánatot nem pusztán vigasznak tartotta Melanchthon, melyre tetteinknek tökéletlensége miatt szükségünk van, hanem az egyedül lényegesnek, melyről a megigazulásnál szó lehet. V. ö. Ritschl művét is Rechtfertigung und Versöhnung I. kötet 127. l.

* A kifejezés „justificatio soli fidei tribuitur“ fent idézett mondat alapján magyarázandó: justificamur . . . cum resuscitamur verbo gratiae vagyis donatio fidei és justificatio között idői különbséget felvenni nem lehet. A justificatio, mint isteni működés, nem egyéb, mint a donatio fidei és abban áll, hogy Isten bennünk arra nézve szilárd bizalmat ébreszt, hogy számunkra is Krisztusért a bűnbocsánat készen van (Loofs Stud. u. Krit. 1884. 655 l.). Így hát a hit kizár minden érdemet s egyedül Isten kegyelmére támaszkodik. A mint valaki annak tudatára ébredt, már meg van igazulva. Ezért a misericordia azonos a gratiával (l. Loofs Leitfaden 348.)

** Electio és Megigazulás alárendelt fogaimak. Hiszen ez időben Melanchthonnak a praedestinatio volt a locus consolatorius. Ép így tana volt a reformatornak a reprobatio, ambár ezt tagadják Galle (Versuch einer Charakteristik et. 361. l.) és Schwarz (Stud. u. Krit. 1885. 109. 112.) mire vonatkozólag lásd K. 155. de vi legu és K. 104 jegyzet, hol a kétségbeesést is divinae majestatis exemplum-nak nevezi.

Mt. 25, 35 az Ur áldottairól beszél, fogalmilag már jelzi (áldottak = megigazultak), hogy az üdv nem a mi érdemünktől függ, hanem isteni jóváhagyástól. Itt tehát a hit tényeiről van szó.

Lencz Géza.

(Folyt. köv.)

TANÜGY.

Ki tanítsa a vallást?

(Vége.)

A kötelességet nem a paragrafus szabja meg egyedül, hanem magasabb szempontok, ideális célok sarkalják a valódi embert, hogy a hivatalos határokon kívül is vállalja vegye a munka terhét, midőn egyetemes életérdekek ezt kikerülhetlenné teszik.

Ezért mendám ki, hogy bizonyos esetekben, a mint azt a szükség parancsolja, lelkész tanítsa a vallást.

Tapasztalat győzött meg róla, hogy sokszor elengedhetlen szent kötelesség ez. Szórványosan mindig kerül oly tanító, — kivált az *ideiglenesség* ezen korszakában — ki valóban nem is tudja tanítani a vallási tárgyakat, s még több olyan, ki unja ezt a foglalkozást, kicsinyiségnek, robot-munkának tekinti vallástani kötelességét. Egész munkájának eredménye a lélek nélküli leckedarálás alacsony színvonalán marad s nem gyarapít az Ur szőlőjében semmit.

Az ilyen állapotot pedig túrni nem szabad, hanem úgy kell rajta segíteni, a hogy lehet. Álljon oda a lelkész, és alapos ismerete, buzgalma, lelkesedése, szívekhez férkőző oktatása által teremtsen egészen új életet; építsen a gyermekeknél és építsen a tehetetlen vagy közönyös tanítónál egyiránt, mert mindeniknek szüksége van erre.

Nem kivihetetlen ez a kíváncsi, mert hiszen ily állapotok rendszeren a kisebb népességű gyülekezetekben fordulnak elő, hol a lelkész képes magának erre időt szakítani s kevés idő múlva képes azt is keresztül vinni, hogy a kijelölt úton és módon ismét a tanító vegye kezébe a tanítást.

Igaz, hogy még kívánatosabb lenne, ha továbbra is a lelkész folytatná a nagy munkát, azonban a kíváncsi ennyire nem mehetünk.

Hanem van egy parancsoló szükség, a mikor nemcsak kíváncsi, de kötelességévé kell tenni a lelkésznek a vallástani és talán egyebet is és ez, az a mostanában sokszor bekövetkező eset, ha az iskolába nem lehet tanítót kapni. Ily esetekben megtörtént, miszerint egy-két évig is szünetelt az iskola s nem volt abban a szerencsétlen gyülekezetben semmiféle tanítás.

Hát már ezt aztán lehetetlen eltúrni. Képtelenség még gondolatnak is, hogy a mai korszakban egy-két év kiessék egy nemzedék életéből úgy, hogy az, ez idő alatt semminő, még vallásoktatásban sem részesüljön.

Ilyen helyeken egyszer-mindenkorra kötelességévé kell tenni a lelkésznek a tanítást, egyszersmind gondoskodni kell a munka méltányos díjazásáról.

Mindenütt és mindenkor azon nagy életelvnek szükséges érvényre jutni, hogy szervezkedjünk, építgessünk. Ne hagyjunk figyelmen kívül egy pontot sem, mert bizony, csak nagy körültekintéssel, alapos és egy célra ható munkával pótolhatjuk a létező hiányokat.

Ha az anyagiakban is a megélhetés feltételeit keressük; mennyivel inkább kell e feltételeket a lelkiekben istápolnunk, hol minden mulasztás és közöny keservesen bosszulja meg magát.

Szomorú, mindennapi példák igazolják, hogy a közönyös lelkű hivek, a hitelvek iránt semmi különösebb vonzódással nem viseltető emberek mily könnyen válnak ki apáik egyházának kötelékéből. A legközelebb megjelent egyh. politikai statisztika fájdalmas sóhajt fakaszthat lelkünkől. Ime 1895. okt. 1 től kezdve reform. egyházunk 1098 családban vesztette el a születendő gyermekeket; s míg az áttéréseknél a róm. kath. egyház 1565 egyént nyert, addig a ref. egyház 444-et vesztett, maga a debreceni ref. egyház is veszteséggel zárja le a múlt évi számadását.

Mit mondjunk és mit várjunk ily körülmények között? Talán nem az özönvíz előjelei ezek az adatok? Bizonyára egyes hullámok, melyek már messze becsapnak védelmi vonalainkon és a melyeknek fenyegető dübörgése kell, hogy felrázzon bennünket eddigi aluszékonyágunkból.

Egy új nemzedéket nevelni leendő első és nagy feladatunk, mely nemzedék lelkében a régi vallásos érzelmek elsőrangú helyet foglaljanak, a kálvinista hitelvek soha ki nem irtható hagyományként lakozzanak s az egyházi intézmények szerelme, azokhoz való törhetlen ragaszkodás, mint oltártűz folyvást lobogjanak.

Elvem e tekintetben ez: *inkább kevésbé fanatikus, mint közönyös nemzedéket neveljünk.*

Ebből a nagy munkából pedig igen sok vár a lelkészekre.

Ha már a rendes iskolai oktatásból is ki kell venniök a szükségparancsolta részt, mennyivel inkább szükséges, hogy felsőbb fokon teljesen az ő kezökbe menjen át az ifju nemzedék vallásos nevelése.

Csak megemlítem itt, miszerint a népiskola két felső (V. VI.) osztályában már tág tere nyílik a lelkész működésének, s ez sok tekintetben kívánatos is volna; azonban ezt nem óhajtanám kötelezőleg kimondani, mert a nagyobb gyülekezet iskoláiban működő tanítók nem szívesen mondanának le ezen betetőző vallástani munkát teljesítéséről, melyet lelkesen és eredményesen elvégeznek.

Hanem a konfirmándusok előkészítése már törvény szerint is kötelező a lelkészekre nézve és ez épen olyan pont a növedék-gyermek életében, a mikor szíve, lelke, kedélye leginkább van hivatva a vallásos érzések befogadására; leghamarabb felnyílik a nemesebb életelvek kopogtatására, és a hitnek megerősödése, az erkölcsi életnek biztos útiránya nyitott ajtóra talál egész benső világánál.

Itt kell azért a lelkésznek, mint lelki atyának őt állani, alkotó kezével építeni, lelke melegségével erős tenyészetet fakasztani; épen azért ezt a munkát csak lelkész, vagy arra hivatott vallástani végzettséggel végezheti.

Ritka kivételek akadhatnak e téren is, midőn t. i. a tanító önkéntes és a mellett ismert lelkes munkája feleslegessé teszi a lelkész előtérbe állítását; de az általános szabály csak a lelkészt jelöli ki az előkészítésre.

Itt azonban még nem szakad vége a vallásos nevelésnek és oktatásnak.

Következnek a *vasárnapi iskolák*, hol ismét a lelkész vállalja a felelősség és munka terhe.

A gazdasági ismétlő iskolák felállításával a legtöbb helyen lehetlenné vált egyébnemű ismétlő iskola fenntartása, — de felesleges is. Ámde eddig, a felekezetek által fenntartott ismétlő iskolák letűntével, a nagyobb gyermekek vallás-oktatása is tűnőfényen van.

Ezt pedig elengednünk nem lehet s épen ezért a vasárnapi iskoláknak az egész vonalon fel kell támadniok. Ezen iskolák vallástani tanítója kizárólag a lelkész,

nemcsak azért, mert ő van hivatva gyülekezete tagjait a hitben erősíteni és az erkölcsi élet magasabb színvonalára felemelni, valamint egyházas érzelmüket állandó jellegűvé változtatni, hanem azért is, mert növendék híveivel közvetlen és huzamosabb érintkezése neveli azok ragaszkodását, mind az ő személyéhez, mind azon anyaszentegyházhoz, melynek a lelkész elismert és hivatott őre, vezére.

A tenni valók első sorozata ezzel bezáródik, mert a lelkész egyéb teendőiről nem én vagyok illetékes szólni és nem is vindikálom magamnak, hogy én ezekről bizonyos programot volnék képes egybe állítani.

Én csak az iskolai vallásoktatást és e téren a munka-felosztás területének némi-nemű határvonalait kívántam feltüntetni; figyelemmel lévén különösen a vallásos nevelés-oktatás bénső tartalmára, értékére, annak az életre kiható magasztos céljára és a hivatott munkásoknak alkalomszerű beállítására.

Nem tudom, miként itélik meg illetékes körök fel-szólalásomat? Azt sem tudom járultam-e csak egy szemernyivel is a biztosabb jövő megteremtésének nagy gondolatához? Csak azt érzem és tudom, hogy fáj szívem, midőn szegénységünkre, elhagyatottságunkra és tehetetlenségünkre gondolok és hogy a jó szándék, munkára készség nem hiányzik nálam.

Nem hiányzik, hiszen erre sarkal mindnyájunkat régi ellenségünk ereje, gyarapodása, minden téren való gyors szervezkedése. Csak a mit egyesületi téren kifejt, az is felrázhat bennünket tétlenségünkből.

Ime a „Társulati Értesítő“ beszámol a róm. kath. papság mult évi működéséről. E szerint a kath. egyetek száma volt: 833. Van ezek közt 74 legényi egyesület, 78 nő- és jótékony egyesület, 235 gazdasági és keresztény szövetség stb. Látni való, hogy e téren, ez adatokhoz képest, mi még a kezdetnél sem vagyunk s erőnket össze nem mérhetjük. Annyival inkább szükséges tehát, hogy a vallás-oktatás terén teljes hatálylyal érvényesüljünk.

Tanítsa a vallást rendes iskolákban a tanító, szükséghez képest a lelkész; felsőbb fokon pedig kizárólag lelkész vagy rendes vallástani.

Sinka Lajos.

KÖZÉLETÜNK.

Urai Imre egyházmegyei gondnok úr válaszaik *

I.

Levél a szerkesztőhöz.

Hete, 1899. Február 6.

Nagytiszteletű Szerkesztő ur!

Azokra a megjegyzésekre, a miket a „Magyarország“-ban akaratom ellen megjelent privát levelemre tisztelendő Nagy Lajos lelkész úr és a Nagytiszteletű Szerkesztő úr tettek, röviden az alábbi felvilágosítást adom.

Először nagyon csalódnak, a kik azt gondolják, hogy én a lelkésztől a 800 frt fizetést sokallom, vagy pláne sajnálom, mert én ellenkezőleg kevesellem, hogy

* Tiszteletben óhajtván tartani az audiatur et altera pars elvét, Urai Imre egyházmegyei gondnok úr válaszaiknak készséggel tért nyitunk; egyúttal őszinte sajnálkozásunknak adunk kifejezést ama közöttünk felmerült félreértés fölött, a mely miatt f. hó 6. keltezett levélnek lenyomását idáig függőben tartottuk. Különben ezúttal a magunk részéről semmi érdemleges észrevétel szükségét nem látjuk fenforogni. Szerk.

példáért ne menjek messzire, az én gépészem és főmólnárom fizetése külön-külön többre megy 1000 frtnál évenként, pedig a kettőnek a kvalifikációja se tenne 4 gymnasiumi osztályt, hát hogy képzelhet valaki felőlem olyat, hogy ha egy lelkész 15 évig tanul, 5—6 évig káplánkodik, tehát 20—21 évig tőr, fárad azért, hogy legnagyobb része halála napjáig 800 frtnál több fizetést nem is kaphat, azt valaki tőle sajnálja, vagy irigyelje, mikor tudhatja, hogy más téren hamarabb is célhoz juthat és idővel a fizetése is javulhat.

Másodszor. rosszul értelmezték azt a kifejezésem, hogy a lelkészeknek van segítve, de a szegény nép érdekeivel nem gondol senki. Mert én nem azt értettem, hogy tisztelendő Nagy Lajos úr, vagy a „Debreceni Protestáns Lap“ szerkesztője, sőt mi és mások is nem foglalkoznának vele eleget, de a kiknek a foglalkozása nem igen jár eredménnyel, hanem azt, hogy Budapesten az országos pártok nem törődnek vele, jelezve ezzel azt, hogy ezzel az egyoldalú intézkedéssel általános a felekezeti ügyén segítve nincs, tehát ők vegyék fel az elejtett fonalat és siettesék a baj orvoslását, míg lehet stb.

Es harmadszor, a mit legjobban zokon vettek és a mi a tisztelendő úr cikkének a címét is viseli, hogy a kik elérik, láthatnak „hízott pásztorokat és sovány, lézengő nyáját“ stb., ezt elismerem, hogy erős kifejezésnek látszik és mint minden hasonlat, úgy ez is sántít, sajnálom is, hogy sietségembe használtam, de ezt se oly értelemben irtam, mint a milyen értelmet annak adnak. Mert a mai világban 800 frt fizetésből 4—5 gyermekes lelkész, vagy pásztor aligha hizhatna meg a jó életről, legfeljebb akkor, hogy ha olyan a természetete, hogy a cibere is hizlalja; de nekem, mint az levelemből is látszik, az a célom, hogy a kecske is jól lakjon, a káposzta is megmaradjon, mert azzal, hogy a lelkészen a 800 frttal úgy a hogy van segítve, még a cél elérve nincs, mert azt a fizetés-pótlékot, nem én mondom, de a nép kezdi present-pénznek tartani, miután ő a maga helyzetén ezáltal semmiféle könnyítést nem érez és nem lát, a lelkészeknek könnyen oda mondhatják, hogy most, midőn az állam is fizeti, miért követeli azt a sok apró egyházban nagy papbért. Mert csak a magam egyházát veszem: itt, a ki elvet 2—3 véka búzát, fizet a lelkésznek 3 véka búzát, tanítónak 2 vékát; ha 2 köblöt elvet, a lelkésznek 6 vékát, tanítónak 2 vékát és azonkívül 1 szekér szénát, fát stb. És hányszor van az, hogy az a köből búza nem terem többet 3—4 köblőnél, a belhivatalnokoknak ad egyet, elvet egyet, marad családja fentartására, adóba stb. 2 köből, hát biz ez sok és hány helyen van ez az egyházmegyémbe így és mily áldozatot kell ezeknek a vallásokért hozni, hogy rendes lelkészt tarthassanak?! Látna az alföldön a bajt, a hol 1—2 frt egyházi adó mellett is terjednek a nazarénusok, napirenden az át-térések, erre mondtam azt, hogy mi lesz velünk, ha a baj mi hozzánk is eljut és azt hiszem, hogy azoknak a nagy egyházaknak is jobb lett volna még egyszer annyi lelkészt adni, mint a mennyi van, hogy a híveiket nagyobb gondban és felügyeletben részesítsék; a helyett adnak nekik 3—4-szer annyi szavazatot, az jó lehet valami más célra, de a létező bajokat bizony nem orvosolja. Miskolcon a görög keletieknek már az én időmben igen szép rézfedelű temploma volt, szép nagy telken, az egyház is gazdag, a lelkész is teljes jó létben volt, de alig volt egy néhány híve, annak is egy része a legszegényebb népből került ki, ez juttatta hirtelen eszembe a hízott pásztor és lézengő nyáját,

hát ebben a gazdagságban sincs öröme se a lelkésznek, se a hívőnek.

Magam részéről az 1848: XX. t.-cikk teljes érvényesülését óhajtottam, de miután ez ellen tiszt. Nagy Lajos lelkész úrnak aggodalmi vannak, de meg Magyarország 500 millió évi jövedelméből a kálvinista miniszterek többet adni nem tudnak, én legalább úgy szerettem volna segíteni a bajon, hogy a lelkészen is, de a népen is segítve lett volna, hogy a 600 frtból az egyháztagnak fizessenek 400 frtot, tehát felét, az állam pótolta volna a másik felét, a 400 frtot, így a lelkészen is segítve lenne úgy a hogy, de a népen is, legalább látnák éppen a legkisebb egyházaink, a hol 25—30 család fizetné így is azt a 400 frtot, hogy gondolnak velők és ha ma nem lehet, jöhet idő, midőn teljesen segíthetünk rajtok, de így, hol, miből tudjuk bebizonyítani azt, hogy vannak, a kik az ő sorsukat is szívükön viselik, s ha az elszegényedés úgy fog terjedni, mint látjuk s ha a baj idáig is eljut (mert még most itt mifelénk állanak, a hol legszegényebbek a hívek, rendületlenül), biz akkor nem tudom, mit teszünk, mert akkor a 800 frtos lelkésznek még is csak jobb helyzete lesz, mint annak a népnek, a kinek a szájától kell elvonni a falatot és a teste sínyli meg, hogy a lelkét kielégíthesse. Vagy itt vagy bennünket, már pedig nekem az aztán mindegy, katolikus lesz-e, nazarénus lesz-e? ha egyszer kálvinista nem lesz. Az én örömöm az lenne, ha látnék gond nélkül, teljesen hivatásának élő lelkészt erős népet, a kik nem panaszzal adnak, a mit adhatnak a lelkészöknek, de örömmel, mert a mit adnak, azt jó szívvel adhatják, mert a feleslegből adják; akkor aztán nyugodtak lehetnénk, hogy állani fognak egyházaink az idők végéig.

De engem kihoz a sodromból mindig, ha hallom, hogy a magyar nemzet nem érheti el a célját, a német és a nemzetiségek miatt a kálvinistákon nem segíthetnek, hiába a szabad gondolkodásnak és az ország szabadságának az őrei, fentartói, a kikre támaszkodik minden kormány, ha valami nagy eszmét meg kell valósítani, hanem ha aztán ez a kálvinista kérni is mer, hogy a helyzetén segítsen, akkor a legnagyobb befolyást élvező kálvinista miniszterek kitörlik a szemét azzal, hogy a nemzetiségek miatt nem segíthetünk, többet nem tehetünk stb.

Mig a vasútnak nem voltak, lejártak az úgynevezett főúrnyos tótok a felsőbb megyékből; sokaknak feltűnt, hogy ha a tótnak a szekerebe 2 ló volt, az egyik mindig ki volt hívva, a másik meg sovány volt, mint a gereblye. Hogy mi lehet ennek az oka? Ha aztán látta, hogy a szekeret a tót mindig a sovánnyal húzatta, ha egy kicsit nehéz volt az út, a rosszat püfölte, a kövér csak lödörgött mellette, néha-néha, ha tetszett, kedvéből húzta ki az istrángot, jött reá, hogy miért kövér az egyik és miért sovány a másik. Ugyan tisztelendő uram, ennek a szegény kálvinista felekezetnek a sorsa nem hasonlít-e, de nagyon ehhez a tót főúrnyos rossz lovának a sorsához? . . .

Arra az állítására a tisztelendő úrnak, hogy a mi kálvinista minisztereink vannak oly jó hazafiak és kálvinisták, mint én, sőt mint minden támadója, hát ez felfogás dolga. Kérem, olvassa el a „Debr. Prot. Lap“-nak idei 4-ik számát, azt nem én írtam, hanem a vezércikkét Sinka Lajos úr, de a magamévá teszem s a mit ír, helybenhagyom. Hát az, hogy ide jutottunk, nem kálvinista miniszterek alatt történt? Valamennyi egyházi lap tele van panaszzal, keserűséggel, ez mind annak a jele, hogy ezek a kálvinista miniszterek mindent meg-

tettek, a mit egy kálvinista miniszter megtehetett. Igaz, hogy adtak, a mi nekünk soha sem volt, egy szentet: Szent Istvánt; tisztelendő úr meg privátim állíthat magának és elvtársainak Szent-Tiszát, vagy Szent-Bánffy, de biz én magamra, ha csak olyan hazafinak, vagy kálvinistának tartanának, mint ők magokat a hogy mutatták, nagy dicséretnek nem venném, de azt óhajtom, akár mint magyar, akár mint kálvinista, hogy én legyek mind között a legrosszabb.

A mi az utolsó megjegyzését illeti, arra nem felelek, nem mintha polemizálni nem tudnék, vagy nem szeretnék, hanem azért, mert bántanak minket elegenden, minek sértsük meg ráadásul egymást.

Maradok

tisztelettel

Urai Imre.

II.

Válassz noszgos Ujfalussy Béla úrnak.

Kedves Barátom!

A „Debreceni Protestáns Lap“ február 4-iki számában, hozzám intézett leveled, nem tagadom, éppen a te részéről nagyon meglepett; ha ezt a levelet a másik oldalról írja valaki, annak tizedrésznyi értéke se lenne előttök s természetesen előttem még kevesebb, de hát te írtad, aki, mint magad írod, úgy politikai, mint egyházi téren egy táborhoz tartozunk, észreveheted e lap szerkesztőjének * alatti megjegyzéséből, mit a „Debrecen“ című laphoz intéz, hogy mily nagy súlyt helyez arra, hogy ezt éppen te írtad, a miből láthatod, mily nagy szolgálatot tettél nekik.

Sokáig is gondolkoztam, miután Holló Lajoshoz írt levelem, bár akaratom ellen a „Magyarország“ c. lapban jelent meg és mert te úgyszólván levelem politikai részével foglalkozol, ne a „Magyarország“-ban válaszoljak-e neked, de mert nekem eszem ágában sem volt, hogy e privát levélből milyen nagy vihar fog keletkezni, de meg te is egyházi lapot használtál, így megmaradok én is e lapnál, annál is inkább, mert én ezt a sok félreértést, irkálást, nagyon, de nagyon meguntam, azért remélem, hogy nem is veszed rossz néven, ha a „Magyarország“-ban megjelent levelem mellett újabb érveket és bizonyítékokat nem hozok fel, mert ha hoznék, arra ismét trompfra tromfot adnátok, a vége lehet az lenne, hogy mához egy évig se lenne vége és az is lehet, hogy egy év múlva is ott lennénk, a hol a mádi zsidó. De nekem elvem ellen is van. Gatyás embert szeretek kapacitálni, de nadragos embert nem. Azért csakis azokkal az állításokkal foglalkozom, a melyek leveledben vannak, de azokkal is, amennyire lehetséges, nagyon röviden, mert nekem az íráshoz, kivált most sem kedvem, sem időm nincsen.

Azt ajánlod nekem, hogy olvassam lapjainkat, én viszont neked azt, hogy olvassál amelletti politikai lapokat is, mert, mint írod, te nem tudod, mit írt Szóts Farkas úr az „Egyetértés“-ben, sem azt, mint érvelt e mellette az „Egyetértés“, valamint azt se tudod, mit válaszolt ezekre a „Magyarország“ és milyen vita támadt a két lap között stb.

Hát hogy megnyugtassalak, ha nem olvastad is a Szóts Farkas úr cikkét, a véleményetek egy és ugyanaz, akár csak te írtad volna, de mert a Szóts Farkas úr cikkét nem tartottam helyesnek januárban, természetes a tiedet sem tartom februárban.

Kárhoztatod, hogy a Holló Lajoshoz írt levelem úgy írtam alá, mint a függetlenségi párt elnöke és mint egyházmegyéim gondnoka, egyszerű a dolog, midőn privát levelem megírtam, aláírtam, hogy Holló Lajos,

a kivel 10 évig voltam ugyan képviselő, de azért kérdés, hogy tudta-e azt, hogy úgy politikai, mint egyházi téren is vagyok valami, tehát, hogy lássa azt, hogy nem Tóth József egy csak egyszerű kálvinista ember írja, hanem, hogy ezt a levelet olyan ember írja, a ki úgy a politikai, mint egyházi téren is bizonyos állást foglal el. Azt nem vitatom, hogy helyes volt-e? De mert már megtettem, viselem érte a felelősséget akár az egyik, akár a másik téren.

Azt a felfogásod, hogy én, mint egyházmegyei gondnok ezt nem jelezhetem nevem alatt, csak úgy, ha azt az ügyet, előbb az esperessel megbeszélem stb. Hát a hány ház, annyi szokás, a hány ember, annyi a felfogás, de hogy az a gondnok micsoda kártya között a 6 szem és micsoda 5-ik kerék lenne, a hogy te a gondnoki állást képezed, az édes barátom a te dolgod. Lehet nálatok úgy van, de nálam nincs, nem is volt és míg gondnok vagyok, nem is lesz. Igen, olyan egyházmegyei ügyeknél, a hol közös eljárás vagy intézkedés kell, ott igen mindig együtt beszéljük meg a teendőket, de hogy az esperes a gondnoknak instruktora lenne, vagy ő nála nélkül, mint a siami ikrek, nem mozdulhatna, na ilyen gondnokot még festve se képezek. Nekem, mint gondnoknak éppen úgy megvan úgy a politikai, mint egyházi téren a saját véleményem, mint az esperesnek, én azt teszem és úgy gondolkodom, a hogy nekem tetszik, az esperes meg úgy, a hogy neki tetszik, e tekintetben még az egyházmegye sem alterál. Az egyházmegyének ha nem tetszik az én, vagy esperes társam magatartása, ott van az egyházmegyei közgyűlés, nyilatkozhatik, tetszését, nem tetszését nyilváníthatja. Hidd el nincs Calderoninál érzékenyebb barometrum, mint a milyen érzékeny én e tekintetben vagyok s biztosíthatlak arról, hogy ha én úgy érzek, mint a hogy tiszt. Nagy Lajos, de mások is szeretnék magyarítani, nem 15 évig, de 15 napig se viseltem volna a gondnoki állást, de ha már viseltem és időközileg megváltozott volna a véleményem, akkor már a levelem megjelenése után 15 napig se vártam volna, hanem ez állásról még az előtt leköszönök.

És te félted én tőlem az autonómiát, hogy én azt megsérttem, a ki, mióta szerepelek, egész életem legszebb részét annak a megvédésére minden alkalmat megragadtam, a ki a milyen szabad és messze elmenő vagyok politikailag, éppen olyan conservatív vagyok egyházi téren, a ki az i betű felett, ha egyszer oda van téve, még azt se engedném, hogy onnan levegyék. Na hát mindent képzeltem, de hogy én sértsem meg a mi autonómiánkat, a mit én örök, mint a pápisták a szentséget, na azt soha se hittem. én már a mai naptól kezdve lehetetlennek nem tartok semmit még azt sem, hogy ha legközelebb találkozunk, nem a lábodon fogsz járni, hanem a fejedem. És én sérténem meg akarattal a mi autonómiánkat, a ki úgy vagyok vele és úgy tartom ezt az autonómiát, mint egy régi szép várat, de egyúttal egy nagy erősséget, a mi, ha vész, vihar, vagy ellenség jön, menedéket, biztos helyet nyújt az összes protestánsoknak, hol nyugodt biztonsággal várhatják az idő tisztulását, az ellenség eltakarodását, ha pedig nincs reá szükség, akkor eljárak hozzá, sőt fiam is elviselem, hogy lássam és lássa, mint nagy idők emlékét, lelkesedjünk és gyönyörködjünk benne. Lásd ezt mondtam én a debreceni gyűlésen egyszer Tisza Kálmánnak, midőn láttam, hogy e drága köveket, bástyákat, mint igyekszik az a kálvinista miniszterelnökkel bíró kormány csonkítani, elhordani; mit mondott reá Tisza, azt, hogy felesleges az aggodalmam, mert most

magyar kormány van, pedig az én felfogásom szerint én azon az épületen még a magyar kormánynak sem engedek rést ütni, mert ha esetleg jön utánna egy más kormány, a mely a mi politikai helyzetünkönél fogva nagyon könnyen lehet, a milyen jusson járt ki és be a mi erősségünkben a magyar kormány, ugyanazon jögon járhat ki s be rajta a német is, ha megengedtük egyszer a magyar kormánynak, bizony be kellene ereszteni oda a németet is; a többit gondold utánna.

Az én conservatív felfogásommal az se egyezik, mikor látom illetékes faktorok, pláne lelkészek, mily készséggel, mily könnyen adogatják át iskoláinkat községeknek, de pláne államnak. Mi kálvinisták, bárki nevel is bennünket, magyarabbak nem leszünk, de ösmerve a két iskolát, egybe biztos vagyok, hogy jobb hazafiakat, mint a mieink, nem nevelnek, tehát minden erejét miért nem veti oda, a hol arra csakugyan nagy a szükség, a nemzetiségekre, a hol nekünk befolyásunk nincs. De itt is olyan helyen, a hol a község kiesi és szegény a nép, alig tudjuk az államot kényszeríteni, hogy állítson iskolákat, hanem nagyobb, népesebb, gazdagabb helyeken, a hol az 5% iskola-adó itt-ott elég a költségek fedezésére, azokba húzódná erővel is és az is micsoda igazság, hogy a felekezeti ad az iskolára 340 frtot, az állam ad 60 frtot és ezért a 60 frtért sokkal uagyobb, vagy legalább olyan jogokat élvez, mint a felekezeti 340 frtért. Ez az intézkedés kálvinista miniszterek alatt jött létre.

Midőn a mi gymnasiumaink azokat a nagy igényeket, a miket már a mai kor és kormány támasztott irányokba, teljesíteni képtelenek voltak, ha jól emlékszem, felszóltam, hogy ily eljárással a kormány lesz mindenható azokban az iskolákban, éppen Tisza volt az, a ki megint azzal érvelt, hogy az mindegy, most magyar kormány van, attól csak nem lehet félni. Hát ez igaz, az van, magyar kormány, ez ellen nem lehet argumentálni, hanem midőn Tisza, mint miniszterelnök megbukott, Pápán, az első egyházkerületi gyűlésen mindjárt kijelentette egy ilyen iskolai segélynél, hogy „figyelmeztetem az egyházkerületi közgyűlést, hogy iskoláinknál az állam segélyét csak a legeslegutolsó esetben vegyék igénybe és ha csak lehet mellőzzék, mert az államnak, illetőleg a kormányoknak megvan az a sajátsága, hogy mindig kétszer annyi értéket követel, mint a mennyit ad“, azaz magyarul két garasért két frt értéket követel stb.

Szóval ezekből is láthatod, hogy mi kálvinisták a mi kálvinista minisztereinktől mást vártunk, mint a mit kaptunk, csak itt van a lelkész fizetése, ez a 800 forint. Az egyháztagok annyit fizetnek, mint eddig, a lelkész kapja azt a 2—300 frt segélyt, ha jól viseli magát, de hogy mi az, hogy ha jól viseli magát? Azt kérdezd meg a kormánytól, vagy a főispántól, az majd megmondja, nem neked, de nekik és ha nem fogják megkérdeni, akkor annak az lesz az oka, mert már akkor nem kálvinista, de katolikus miniszterek lehetnek. Hiszen a kongrua kérdésében próbáld meg, szavaztasd meg a mi lelkészeinket, melyik javaslatot fogadnák inkább el, a jelenlegiét, a mit a kormány ígér, vagy azt, a mit Apponyi, egy katolikus ember javasolt. Hiszem, a nagy többség az Apponyié mellett fog nyilatkozni és én most is azt mondom, hogy egy katolikus miniszter, ha ad, többet ad, mert nálunk nélkül úgy se boldogulna, beavatkozni dolgainkba nem mer, mert tudja azt, hogy mi kálvinisták vele szemben ébren vagyunk és a mi a mienk, azt könnyen nem engedjük.

Hogy a többség előtt bármikor meg ne hajoltam volna, azt soha sem tapasztalhattad, azt aztán nem

állítom, hogy azt igen sokszor szívesen teszem, de hát rossz példát hozol te fel 1848/49-ből Palóczy Lászlóban. Hát 1848-ban olyan idők jártak, olyan volt a közszellem, mint most és olyan volt a többség, mint a mai? Bizony az a különbség és a volt a nagy hiba, hogy a kiknek szólott az a figyelmeztetés, azokkal rövidebben kellett volna elbánni, most másként állhatnánk.

Figyelmeztetsz arra, hogy éppen én voltam az, a ki felszólaltam, hogy ne vigyük a politikát az egyházi életbe, ez igaz, de mikor mondtam ezt, most a legutolsó főjegyzői választásnál, a hol azt is mondtam, hogy ily választás után lehetetlennek tartom, hogy akadjon ember, a ki azt elfogadja és mégis elfogadta, miért, mert az érdekeik azt kívánták, hogy új választásra ne vigyük a dolgot. De ezt nem én állítottam fel először, ezt kitalálták azok, a kik ma is vezetők Debrecenben és mi felültünk nekik, mert akkor még akárhány kérdésbe többségbe voltunk, tehát nehogy minket vádolhassanak, hogy politikát viszünk az egyházba, nem tettünk (a mi elég hiba volt) semmit, ők pedig csendesen, lassan behozták minden emberöket; mikor észrevettük, bent volt már az egész gárda, mi pedig alig vagyunk velük szemben egynehányan és az, hogy téged egyszer-másszor felhasználtak, sőt hogy most az ő beleegyezésükkel főjegyző leszel, hát ez bizony igaz, de ha ők nem akarnák, a hogy az egyházkerületben áll a világ, mi minden erőfeszítésünk mellett se lennél megválasztva. Soha nem tudtam elképzelni ennek az okát, hogy mi lehet, most olvasva leveled, ilyen nézetekkel, ilyen felfogással, mint a mit nyilvánítol, magok közzül se kaphattak volna különbet, bizony édes barátom, megérdemled ezt tőlök, ezt a jutalmat jogosan.

Elszörnyedel azon állításomtól, hogy 50 jezsuita se tett annyi kárt, mint Tisza és Bánffy. Én pedig utánna nézve a dolognak, ma se látom, hogy 50 jezsuita tett volna annyit ellenünk, mint ők. Hát ha tett, hol tett? Mert én, dacára annak, hogy nem sympatirozom a jezsuitákkal, valami nagy kárát a működésüknek nem látok, míg az övékét látom úgy a politikai, mint egyházi téren eleget. Én nem félek tőlök most sem, legyenek a mi embereink is résen, contracarirozzák a működésöket, sokkal könnyebb a mi helyzetünk, mert velünk és mellettünk az igazság. Csehországban a halas tavakba a potykák közé mindég eresztenek esukákat is. Ha csodálkozol rajta és kérde, hogy miért teszik ezt, azt mondják azért, hogy a potykák el ne restüljenek. Ha pedig csakugyan kárt tesznék azok a jezsuiták, akkor meg nagyon csodálkozom, hogy kálvinista miniszterek se voltak képesek arra, hogy rendes korlát közé vegyék, vagy esetleg kitiltsák. Vagy ha nem merték megtenni, akkor meg ez maga egy bizonyíték, hogy a kálvinista miniszterek még ily kérdésekben sem teszik meg azt, a mi felekezetük iránti kötelességök lenne.

És én hiába olvasom a történelmet, mert én azt, hogy még egyszer akár a jezsuiták, akár a a Szelepcsényi korszaka Magyarországon előjöhessen és grasszálasson, nem hiszem, sőt nem félek Szelepcsényitől sem, mert én kísértetekben nem hiszek. Ha már félnék, jobban félek a Pázmány-féle emberektől, mert ez kálvinistából vált azzá, a mi volt. Te is jobban félhetsz Wolafkától, vagy a szentesi préposttól, mert ezek már nem esukák, a melyek csak hajtják, de harsák, a mik bizony el is nyelik a híveket.

Ma falakat magunk körül hiába húzunk, Chinában se sokat ér, ott is az néz és az megy be rajta, a ki

akar. Reá kell szoknunk, hogy magunkra támaszkodjunk és bizzunk a magunk erejében. Ha lelkészeink és mi magunk is megtesszük a kötelességeinket, ha az állam segít nagy szegénységünkön, de ne úgy, hogy 2 garasért 2 frt áru jogot vegyen el, hanem úgy, mint a hogy azt mi protestánsok, mint állam fentartó elem jogosan követelhetjük, akkor én nekem félni semmitől sincs okom. Vagy életre valók vagyunk, akkor a vész és vihar csak edzettebbé tesz bennünket, vagy élehetlenek, betegek vagyunk, akkor minden surugatum hiába, az első vihar elseper bennünket. De én azt mondom, hogy mi életre valók vagyunk, adják meg azt, a mi megélhetésünkre szükséges, nemcsak hogy én nem félek, de nem lesz oka félni másnak, sőt neked se.

Levelednek arra a részére, hogy nagy embereinket ne bántsam, hát én nem bántom, de azt, hogy mit tettek, azt nézni jogom van. De én olyat, a miért akár a politikai, akár egyházi téren dicsérhetném, nem találok, mert én arra, hogy te, vagy más dicséri, nem adok semmit; ne más, de az ő tettei dicsérjék őket, mert azt, hogy a Bach-rendszerben megtették kötelességöket, azt én elősmerem, de én éppen azt tartom hibának, hogy akkor, midőn a hatalmon voltak, akkor nem tették meg azt, a mit a felekezet tőlök jogosan várt. Hogy püspökeink, főgondnokaink bejutottak a főrendiházba, ez igaz, de hogy az által a felekezetünk bajai, szegénysége csökkent volna, azt nem látja belőle senki, sőt meg vagyok győződve, hogy ha Apponyi, vagy más katolikus ember ül ott, az összes püspökeink bejutnak.

És most visszatérve a Thun-féle pátens korára, nem volt az már olyan mérges, mint a hogy te képzeled, az a kormány már ép úgy a végnapjait élte, mint ez a mostani. Ha nagyon komoly lett volna a szándék, nem lett volna velök az öreg Vay, vagy ha ott lett volna, jó villámhárító lett volna, mert csak egy olyan férfit, ki az uralkodóháznak oly sok és nagy szolgálatot tett, biztosan nem akasztottak volna fel, ha pedig azt nem bántják, a többinek se lett volna baja.

Végre nem hagyhatom szó nélkül azt a felfogást, a mi furcsán hangzik egy ellenzéki ember szájából, nevezetesen, hogy te iszonyodol a jelenlegi helyzettől, a mi nemcsak hogy alkotmányellenes, de a hazára veszedelmes, de még a külföld előtt is guny tárgya vagyunk, a mi azért állott elő, mert az ellenzék a kormánynak terdet, fejet nem hajtott. E becses lapok egyházi jellege nem engedi ugyan meg, hogy politikai meggyőződésed s elfoglalt álláspontod tüzetes taglalásába belebocsátkozzam, de biztosíthatlak, hogy én nem az ördöggel, de a veszett ördögökkel is szövetezném, ha azzal ezt a jelenlegi közszellemet kiölhetném és ha az által az önálló független Magyarországot előállíthatnám, mert ha már meglenne, azt hiszem, ti sem vállalkoznátok arra, hogy a jelenlegi állapotot visszasírijátok.

Te látod Zichy Nándoréknál az aranyat az egyik kezökbe, a másikba a sarat, én egyiket se látom, de azért ingyen senki se szidja jobban nállamnál a kormányt, mert az én meggyőződésed szerint megérdemli, jobb, ha te is fenhagysz a dicséretével, mert hála az égnek, éppen most olvasom, hogy kiszenvedett. Hogy politikailag elítélt az egyházmegegyem, mert nem választott meg képviselőnek, ez is a mellett bizonyít, hogy a Samum szele nem perzsel ugy le mindent, mint a jelenlegi kormány a közszellemet, de azért a politikában hol kerék, hol talp, majd annak idején gyere nézd meg, hogy hova fog visszafordulni az az ítélet, ha majd én is ébren leszek.

Ajánlod, hogy olvassam az egyházi lapokat, olvas-

nán én, de az mind sír, panaszkodik és kesereg, mindből azt látom, hogy rothad valami Dániába és hogy nem olyan rózsás az állapot, mint a hogy te képzeled, arra pedig, hogy álljak elő eszmékkal, csináljak annak propagandát, ha jó, többséget is csinálhatok mellettök, már édes barátom, én felnőttek oktatására nem vállalkozom, nincs nekem se kedvem, sem időm a szerezcent fehrre mosni, pedig a hogy én a mi kerületünket ösmerem, az talán még könnyebb dolog, mint azt az áradást, a mi nálunk van, a rendes mederbe visszaterelni; nem segít azon sem ékesszólás, sem írás, csak az idő és egy véletlen. Kevesebbe kerül nekem azt bevárni, mint ezen árral szemben úszni.

Különben köszönöm sok jó tanácsaid, de már én csak megyek a régi megszokott úton, lesz a hogy lesz, mert sehogy sohasem volt, de felsohajthatok, hogy Isten őrizz meg engem az én barátaimtól, az ellenségeimmel majd csak elbánok valahogy. De hát mit is mondott az Ur Jézus Krisztus: Uram, bocsáss meg — mert nem tudják, mit cselekesznek. Én is azt mondom és még egyet, nevezetesen, a mit irtam, irtam, a mit mondtam, mondtam; higgye mindenki, a mit akar, tartsa felőlem, a mit jönnek lát, engem tetteimben, cselekedeteimben csak a saját meggyőződés vezet, azért is én a magam részéről a vitát bezárom. Maradok

Hete, 1899. Február 20.

szerető barátod
Urai Imre.

Az „átalakítási“ és „új építési“ ajánlatok ügye a debreceni ref. főiskolánál.

A múlt század második felében három ízben vette kiválóan igénybe debreceni főiskolánk azt a forrást, mely ha időnként kimerültnék lázlik is, még eddig mindenkor ellátta tápláló s fentartó itálával főiskolánkat a mutatkozó szükség idején. Nem is említve azt, hogy tiszántúli egyházkerületünk egyházközségei, egyes tagjai az egymásután következő évek folyamán folytonosan, mintegy rendszerítve meghozzák áldozatukat főiskolánk érdekében; nem említve azt, hogy az egyházkerületi pénztárban segélyegyleti pénztár címe alatt kezelt vagyon is az önkéntes adományozás gyümölcse, csak az átalakítási, az új építési ajánlatokra és a bölcsészeti fakultás létesítésére tett alapítványokra kell reá mutatnom, hogy állításomat bebizonyítsam. Valóban, ha a fillérektől néha ezer forintokig is menő emez önkéntes adományok nagyságát tekintjük: tisztelettel kell kalapot emelnünk hitsorsosaink előtt, kiknek ajtaján egyházi és iskolai hatóságaink, különösen püspökeink zörgetése soha sem volt hiába való. Ezuttal az átalakítási és új építési ajánlatok ügyét óhajtom megismertetni a t. olvasóval. Teszem ezt abból a célból, hogy e két-féle ajánlat rendezésének, végleges lebonyolításának útját valamennyire egyengessem. Erre kényszerít mintegy az a helyzet, melynélfogva bár a főiskola pénztári ügyeinek rendezését a foganatba vett reformok nagy mértékben előmozdították, nem lehet tagadni, hogy a rendezés mindaddig nem lesz tökéletes, míg egyfelől a kollegiumnak minden lehető követelése biztosítva nincs, másfelől pedig a behajthatatlan tartozások kellő formák között és kellő óvatossággal nem töröltetnek.

Bár nem lesz mindenki előtt újság, de mivel különösen az átalakítási még kün levő követelések tisztázása érdekében folytatott levélváltásokból azt tapasztaltam, hogy a fiatalabb nemzedék előtt ismeretlen még

a cím is, bátorságot veszek magamnak arra, hogy az ajánlat történetét röviden ismertessem.

Egyházkerületünk egykori nagy nevű püspöke, Szoboszlai Pap István 1852. január hó 5-én keltezve hatalmas felhívást bocsátott ki, melyben apostoli üdvözléssel köszöntve a sz. gyülekezeteket s a hitrokonokat, részletező bevezetés után előadja, hogy egyházkerületi igazgatóságunk a tanintézeteinknél mutatkozó hiányokat eddig is igyekezett pótolni, azokat megszüntetni, amennyire anyagi erőnk szűk korlátai között mozognia lehetett. A javításnak megkezdett munkáját folytatni s a melyek még létre nem jöhettek, létesíteni a jövődönnek maradt fenn. Azonban az újabb körülmények a messze jövőre való számítást ez uttal kizárják. Nevezetesen ő felsége *kormány*a a nevelés és tanítás ügyét megállapítván,* kimondotta hogy csak az ily módon szervezett tanintézet fog nyilvánosnak tekintetni. Ennélfogva minden fensőbb fokozatú iskolát *át kell alakítani*, ha nyilvános jellegét s az azzal járó jogokat megakarja menteni. A nagy körültekintéssel munkálkodó püspök itt kijelenti, hogy lelkéből óhajtaná, vajha a vidéki tanintézetek *átalakíthatatúnak*; de mert tudja, hogy az *erőnek megosztása csak a célhoz jutást akadályozza*, csupán anyaiskolánkra, e mindnyájunkat érdeklő közkinésünkre kell szoritkoznia.** *Át kell pedig ezt alakítani úgy, hogy legyen benne 8 osztályú gymnasium, 12 rendes tanárral, létezzék benne bölcsészeti tanfolyam (!), a miniszteri tervben igényelt terjedelemben jogakadémia, lelkipásztorokat képező hittani intézet, s végül iskola-tanítókat képező neveléstani intézet.* Ezekre a celokra kér segélynyújtást, adakozást, mely kötelezőleg s biztosítva nyújtassék. Nem titkolja hogy a kérő szöveget tartózkodással s aggodalommal bocsátja ki, tudván hogy (1852-ben!) „nehéz időben kér adakozást, gyászos évek s események következtében megnehezült időben, midőn egyrészt az álladalom növekedett szükségei, másrészt *több nemű könyörületes alamizsnálkodások* által mindenkinek anyagi ereje *sokképen és sokféle* vétetik igénybe.“ De azért az apostollal szól: *„kétkelédünk, de azért mindenestől nem esünk kétségbe.“* Remény deríti lelkét, bizalom kél szívében, midőn eképen hitsorsosainak kezébe teszi le anyaiskolánk sorsát stb.

A következés megmutatta, hogy jó kezekbe tette. Mert nem volt egyházkerületünknek olyan gyülekezete, mely meg ne hozta volna a maga áldozatát, vállalva az egyes hivek ezreivel. Egyházi és polgári községek, különböző testületek, egyesek, részint egyszermindenkori adományt nyújtottak, részint évjáradékot biztosítottak a főiskola átalakítására, vagy pedig bizonyos alapítványi tőke befizetésére kötelezték magokat, melynek lefizetéséig megfelelő kamatot ígértek. Nem vagyok abban a helyzetben, hogy az így részint befolyt, részint alapítólevelekkel biztosított összeg mennyiségét számszerűleg biztosan kitüntethetném, de annyit jelezhetek, hogy az elérte a százötvenezer forintot, a mit az akkori pénzvviszonyok szerint mérlegelve felette nagy összegnek kell ismer-nünk. Olvasva a még meglevő alapítólevelek szövegét, tanulságosnak kell tartanunk, hogy az alapítólevelek legnagyobb részében miként nyilatkozik meg egyfe öl az áldozatkészség, de egyttal az óvatosság is, melynélfogva az alapítók csak az alatt a feltétel alatt és addig

* A Thun-féle Entwurfban.

** Fájdalom, a protestáns bölcsészeti fakultás ügyében zsinatunk nem tudott ily óvatos lenni, tudjuk, minő pressio alatt. Két fakultás létesítésébe ment bele, s bezzeg, ha azt éri el vele, hogy a mi már létesült (egy másiknak a bészárása árán!), idő előtt sorvadásnak indul; a melyik pedig még nem létesülhetett, még egyhamar nem születhetik meg!!

kötelezik magukat a alapítvány fizetésére, ha és a míg főiskolánk ügyei idegen beavatkozás nélkül kormányoztatnak.

Hogy a biztosítottak ígérkező adományok mind be nem folytak, sőt egy részök véglegesen elveszett, azon alig lehet csadálkozunk. A nélkül, hogy csak egy hajszálnyi rekriminációba is akarnék vegyülni, megemlítem, hogy arra az akkori kezelés módozata is lényegesen befolyt. Az alapítóleveleken biztosított ajánlatokat az egyes egyházmegyék, azoknak pénztári hivatala tartotta nyilván. Az esedékessé vált részleteket a canonika visitatio szedte, majd a visitatio végeztével (ha ugyan nem később) beadta néha az egyházmegyei pénztárhoz, néha egyenesen a collegiumi pénztárhoz. A követelések nyilvántartásába e szét szórt kezelés mellett tévedések esúsztak be; a hátralékosok nem sürgettettek kellő erélylyel a fizetésre, s a mi mindenestre nagy mulasztás volt, a középponton, a collegiumi pénztárban a legújabb időkig nem volt nyilvántartó számlakönyv vezetve az átalakítási ajánlatoknak alapítók szerint való kitüntetésével. Egyes alapítók elhaltak, erről senki se vett tudomást; még akkor melegiben be lehetett volna venni a hagyatékból az alapítványt, de később a hagyatéknak az örökösök közt történt felosztása vagy idegen kézre jutása után lehetlenné vált megmenteni igen sok követelést. Némelyik egyház az évjáradék fizetésével annyira elmaradt, hogy az évjáradék, illetve kamattartozás jóval felülmúlja a megfelelő tőke összegét, sőt történt olyan visszaélés is, hogy egyik elsőrendű egyház, a maga kebelében e célra eszközölt gyűjtés eredményét saját céljaira fordította, a magánál tartott összeg kamatját se fizeti, annyira, hogy a 600 frt körül levő gyűjtésnek csak a kamathátraléka felül áll az ezer forinton. A collegium tanszéki szükséglete folyvást emelkedvén, az átalakítási ajánlatok jövedelmét a költségvetés készítésénél nem lehetett kívül hagyni a kombináción. Ha tehát a rendtartás nem követelte volna is meg: meg kellett indítani már csak a szükségétől kényszerítve is az átalakítási ügyek végleges lebonyolítását.

Ehez a felette nagy és nehéz munkához látott hozzá az egyházkerület főtiszteletű és méltóságos elnökségének vezetése alatt az úgynevezett átalakítási küldöttség, mely eleitől fogva meg volt bízva az egyh. ker. által az ügynek intézésével. A 154—898. sz. a kelt egyházkerületi közgyűlési végzés a nevezett küldöttség javaslatára a tőketartozásból 1585 frt 91 krt., az évjáradékból 690 frt 57 krt., kamathátralékból 15,273 frt 49 krt rendelt törölni, mint behajthatatlanokat. A még fentartott követelések rendezése érdekében a gazdasági tanács sürgős megbízásokat ad a koll. ügyésznek, a pénztárnak, főtiszt. püspök urat az esperesi hivatalok megkeresésére kéri fel. A megbízottak eleget tettek a megbízatásnak de sajnálattal kell konstatálnom, hogy a siker távolról sem ér fel a kifejtett fáradságos munkálattal.

Az 1898 június 30-án zárult számadás szerint 43.129 frt 59 kr átalakítási tőkéből csak 2870 frt 22 kr folyt be, s a 17.155 frt 30 krt tevő kamat (évjáradék) hátralékból csak 2755 frt fizettetett be, 14.399 frt 56 kr pedig újra hátralékban maradt, s valószínű, hogy ha nem mind, de jókora része törölni való lesz.

Valamivel újabb keletű az átalakításnál az új építési ajánlat. Az újra építésről s az építkezés számadásairól terjedelmes nyomtatott jelentés adatott ki 1897-ben, mely az egyházkerületi közgyűlés tagjai közt annak idejében szét is osztott. Ennek dolgait zavarja össze igen sok egyház az átalakításával. Csak röviden

említem meg, hogy az újra építés érdekében a pátenses szomorú korszakban kiemelkedett, szintén nagynevű püspökünk, Balogh Péter indította meg még 1865-ben a kezdeményező lépéseket. Az egyházkerület a költségek fedezésére úgy számított hogy minden egyes egyháztag 10 éven át évi két krajcárt fizessen e célra önkéntes adományként. De ezenkívül a püspök az egyházkerület megbízásából 1868 május 21-iki kelettel „*adakozásra hívó szózatot*“ is bocsátott ki a „*debreceni főiskola régi épülete helyett újnak emelése ügyében*“. A tiz évi önkéntes adószerű adományt valamennyi egyházmegye megajánlotta, kivéve a felső-szabolcsi e. megyét, mely az önként begyűlő adakozáson kívül nem kötelezte magát semminek sem a fizetésére.

A fentebb említett jelentés részletesen felsorolja, hogy minő válságokon ment át az építés sorsa. Látható abból, hogy nemcsak a megajánlott összegek nem folytak be, de az építkezés is hasonlíthatatlanul nagyobb összegbe került, mint elsőben tervezetett volt. Az új építendő pénztár adósságokba keveredik, kölcsönt vesz fel részint a bécsi osztr. általános földhitelintézetől 125.000 forint erejéig, részint a főiskola egyéb alapjaitól. Nagy erőfeszítésbe s áldozatba került, míg a 125.000 forintos tartozás visszafizettetett, s még mindig fennáll a több más iskolai alaptól kölcsönvett adósságból 49.600 frt; ennek részben való fedezésére pedig a részben kétes értékű 12.879 frt 23 kr ajánlati hátralékra lehet csak reá mutatni, mely ha mind bejönne is, legkevesebb hat évig kell még igénybe venni az államsegélynek e célra fordítottatni rendelt részletét.

Ennek a pénztárnak rendezésével a főisk. gazdasági tanács lévén megbízva, ide vonatkozó munkálatait az 1898. évi tavaszi egyházkerületi közgyűléshez terjesztette volt be. Az akkor még 14.421 frt 53 kros ajánlati hátralékból a 153. számú végzés szerint 2022 frt 68 kr behajthatatlan követelés töröltetett, a többi részint fentartatott mint elengedhetetlen tartozás, részint pedig a tisztázást igénylők sorába soroztatott. A collegiumi pénztári hivatal lévén megbízva a további rendezéssel, ez az emberileg lehető meg is tette a tisztázás érdekében, s az eredményről részletes jelentést nyújtott be a főiskolai gazdasági tanácshoz ez év első ülésében.

Ugy az átalakítási, mint az újra építési ajánlatok rendezése céljából teméntelen megkeresést, választ s újabb meg újabb felvilágosítást kellett úgy egyesekhez, mint egyházakhoz intézzen. E gyakori érülködés arról győzött meg, hogy a végleges tisztázás egyházkerületi hatóságaink könyörületessége és az adósok odaadó jó akarata nélkül lehetetlen. Felette kívánatos, hogy a rendezés további munkálata haladék nélkül folytattassék és befejeztessék. Kívánatos, hogy azok a hátralékosok, kik a pénztári hivatal ismételt felhívására se válaszoltak eddig, megadják a kellő választ. Végleg le kell számolnia a collegiumnak e két nemű ajánlat dolgaival, mert másként ide s tova fejére halmozódik a legutóbbi önkéntes adomány mindinkább nyugösebb terhe, a hősészeti fakultás (egyetem) javára tett alapítványok rendjén, melyről már is sokan szeretnek, mondhatom, minden alap nélkül, kedvezőtlen híreket világgá eresztieni. De erről bővebben majd valamikor később leszek bátor tájékoztatni e lap t. olvasóit.

Én teljesen hiszem, hogy ha egyelőre ki is fáradt újabb terhek hordozására a buzgalom, de az az áldozatkészség, mely e század elején a collegiumi nagy épületet fölemelte, mely az átalakítást lehetővé tette, mely újabb adakozásból rakott új fedelet a nagy épületre, mely a segélyző egyület megteremtette, mely az új építés

terheit eddig hordozta, mely iskolai tápintézetét az átalakításkor ezrekig menő adományokkal segélyezte, s mely legutóbb is százezeren felül érő újabb adományt rakott össze a bölcsészeti fakultás céljaira: nem fogja a már tett ígéreteknek megvonásával befejezetlenül hagyni az épületet, hanem siet oda adni azt, a mit évekkor elzölt már odaigért.

Róssa Sándor,
főiskolai pénztárnok.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Az ev. ref. egyetemes konvent** folyó évi ülését Kún Bertalan püspök és Tisza Kálmán egyházkerületi főgondnok urak, mint az egyetemes konvent elnökei, **április hó 10-re** szándékoznak összehívni Budapestre, minthogy ez üléssel a kongruai ívek átvizsgálását, a mi június hava előtt nem történhetik meg, nem lehet bevárni. A konventre fölterjesztendő ügyiratok haladéktalanul Kún Bertalan tiszáninneri püspök úr címére, Miskolcra küldendők.

— **Az Erzsébet királyné ösztöndíj-alapítványra** újabb adományok: dobozi ref. egyház 4, Emke debreceni fiókja 50, Vácsi János 5, Vecsey Viktor 5, Dávidházy János 2 korona. Sápy Lajos 40 fillér Ritókh István 1, Szücs András 1, Dulházy Kálmán 1, Dulházy Dolinay Erzsébet 1, Tóth János 1, Váradi Antal 1, Tóby Lajos 1, Dobos László 1, Tösér Simon 2, Miskolczy László 2, Gáborján község 10, gáborjáni ref. egyház 4, nádudvari ref. egyház 4, Veress Géza 2, a folyó hó 17. és 18-án rendezett műkedvelői előadás jövedelmének ezen alapot illető felerésze 700 korona. Az általunk idáig nyugtatott összeg **4496 kor. 10 fillér + 798 kor. 40 fillér = 5294 korona 50 fillér.** A műkedvelői előadások kiváló erkölcsi és anyagi sikeréért városunk társadalmának két előkelő hölgyét: Varga Ferencné és Búzás Elekné úrnőket illeti különösebb elismerés, kik fáradozásaik áldozatát odaadó készséggel rakták a közjótékonyság oltárára, s ez által a mi hálás köszönetünkre is reásgolgáltak.

— **Apró hírek. Egyházkerületi világi főjegyző-választás.** A debreceni főiskola tanári kara egyhangúlag **Ujfalussy Bélára** adta szavazatát. — **Könyves Tóth Kálmán** ev. ref. lelkész, a kitünő író és költő, mint őszinte részvétellel értesülünk, pár nap óta beteg fekszik, de állapotában tegnap javulás állott be. A beteg író-lelkész, fia Könyves Tóth Mihály dr. önfeláldozással ápolja. — **A ref. tanítónőképző-intézet** ügyében febr. 18-án Kiss Áron püspök és Simonffy Imre egyházi főgondnok elnökeite alatt értekezlet volt a debreceni egyház tanács-termében. Az értekezlet javasolni fogja, hogy az egyház egyszer-mindenkorra 20 ezer frttal és évenként két ezer forinttal járuljon az intézet létesítéséhez, illetőleg fenntartásához. — **Nyilvánossági jog.** A vall.- és közok.-ügyi m. kir. miniszter a karcagi és hajdu-nánási ev. ref. gymnasiumok V. és VI. osztályának a kért nyilvánossági jogot az 1898—99. tanévre fölytatólag megadta.

— **Új énekes könyv.** A dunántúli ág. h. evang. egyházkerület énekügyi bizottsága nevében **Payr Sándor** és **Kapy Gyula** felhívást bocsátottak ki egy új magyar énekeskönyv szerkesztése tárgyában, melylyel az egyházi énekíráshoz kedvet és hivatást érző írókat a szent célú

munkában való részvételre kéri fel. A felhívásra az adott okot, hogy a mai kor vallásos szükségletének, valamint az egyházi zene és költészet szabályainak megfelelő új énekes könyvnek szerkesztése immár általánosan érzett égető szükség. Elvül mondta ki a bizottság, hogy a régi énekek kijavítása csak igen kiméletes kézzel történjék. Eredeti, új énekeket is vesz fel, de ezeket a legszigorúbb bírálat alá veti. Az utóbbi évtizedekben egyházi lapokban stb. elszórva megjelent egyházi énekeket (Székács, Gyóry, Elefánt, Haan, Szász K., Sántha, Szaboleska stb. szerzőktől) Payr Sándor és Kovács Sándor összekeresték s gyűjteményüket a bizottság rendelkezésére bocsátották. A bizottság az ének-költők előtt megjelöli az alkalmas dallamokat, versmértéket, a verssorok szótagszámát, sőt, a hol szükséges, a rímek elhelyezését is. Egyelőre ez évben az ünnepi énekekből egy próba-füzetet szándékozik kiadni. — Nálunk, reformátusoknál is a jó Isten tudja mióta, folyamatban van már az **énekügy reformja**, de csak sehogyse akar előrehaladni. Ez évtized elején olyan szép lendületet vett az ügy, hogy már kezdtünk sikerében bízni. Az énekügyi bizottság akkor új elnöke, **Fejes István** nagy buzgósággal látott a munkához, maga is írt, másokat is serkentett s így mihamar megjelent az átalakított zsoltárokból és énekekből 5 füzet. Akkor aztán abba maradt az egész munka s azóta mély hallgatásnál egyébbel e téren nem találkozunk. Ágost. hitv. evang. testvéreink lelkesedéssel megindított mozgalmát látván, a mi szánalmasan megakadt énekügyi előmunkálatainkra gondolunk s fölvetjük a kérdést: nines-e még itt az idő, hogy a megkezdett reformot sikerrel befejezzük? Van már revideált ó szövetségünk, lesz mielőbb új szövetségünk is, csak egyedül a reformokra mindenképen rászorult énekeinket hanyagoljuk el? Kérjük az énekügyi bizottság nagyérdemű elnökét, **Fejes Istvánt**, hogy korábbi buzgalmával vezesse diadalra énekeink korszerű átalakítását! Egy-egy nagyobb dicsőséget aligha szerez valamivel.

— **Egy indítvány.** Vettük és adjuk a következő sorokat: „Mélyen tisztelt nagytiszteletű Szerkesztő úr! A folyó évi március 5-én 225. éve lesz azon nagy vallásüldözésnek, melynek épen nem leplezgetett végcélja volt a magyar protestáns egyháznak, reformátusnak és ágostai hitvallásának egyaránt végkiirtása a hazaföldéről. Miután az első idézés (1672) alkalmával a protestáns egyház ellenségeinek sikerült Pozsonyból minden protestáns lelkészt elűzni, maga az esperes Titus Dávid is külföldre menekülvén, a második idézés-kor pedig (1673) a dunántúli szuperintendens Fekete István közzei lelkész is hittagadóvá lett, s így a két idézés eredményével nagyon meg lehettek elégedve a protestantismus ellenségei, ez által vérszemel kapva harmadik vagy egyetemes idézést rendelt el a pozsonyi vértörvényesék 1674. Március 5-dik napjára. Ekkor tette Széchényi György kalocsai érsek s a győri püspökség helytartója ama hirhedtté vált nyilatkozatot: „Most oly hürkot készítettünk a magyarhoni protestánsok ellen, melyet ha sikerül nyakukba vetni: soha többé az evangéliomi vallás Magyarországon lábára nem áll.“ Az idén március 5. vasárnapra esik, meg lehetne ragadni ezt az alkalmat, hogy egy, az istenitisztelettől elkülönítetten tartandó felolvasásban, megemlékezés történnék minden hazai református és ágostai hitvallású gyülekezet kebelében a 225 év előtti üldözésről; mert a hitvallók és vértanúk debreceni emlékoszlopa azt hirdeti, hogy a kitartó kicsiny seregnek köszönhető, hogy még Isten segédelmével, vannak protestánsok hazánkban,

hogyan áll még a 2 történelmi nagy egyház: a református és ágostai evangélikus, mondhatnánk a római költővel: „per varios casus, per tot discrimina rerum.“ Szíves tisztelettel kérem a lelkésztestvéreket: emlékezzünk meg március 5-én a nagy üldözés áldozatairól, a sokat szenvedett hitvallókról és vértanúkról, kik hitüket vérrel is megpecsételni készek voltak s nekünk példát adtak a hitben való állhatatosságra. Szíves üdvözléssel Rácz Károly, ev. református lelképásztor.

— **Visszavont bűnbocsánat.** Mint egy Rómában megjelenő latin nyelvű lap, a „Vox Urbis“ írja, a S. Indulgentiarum Congregatio 1898. május 26-án tartott ülésében kimondotta, hogy az „egy vagy több ezer évre terjedő bűnsük érvénytelenek és visszavontaknak tekintendők“. Ez a határozat (decretum generale) persze csak azokat érinti, a kiknek valamely jócselekedet vagy bűntörvényében a purgatoriumban esetleg elszenvendő büntetéséből az egyház egy vagy több ezer évet már elengedett. Már most még azt volna érdekes megtudnunk, hogy a purgatorium erre illetékes köreivel mi módon közlik az S. Indulgentiarum Congregatio határozatát?

Szerkesztői üzenet.

Benevolus. Kenessey Béla úrhoz intézett válasza jelen számunkra már későn érkezett.

TARTALOM-JEGYZÉK: Hol van az ok? Marosmenti. — A megigazulás tanának fejlődése Melancthon Locijában. Lencz Géza. — Tárca: Utilitarianismus. Csiky Lajos. — Tanügy: Ki tanítsa a vallást? Sinka Lajos. — Közéletünk: Urai Imre egyházmegyei gondnok úr válasza. — Az „átalakítási“ és „új építési“ ajánlatok ügye a debreceni ref. főiskolánál. Rózsa Sándor. — Különlélek. — Szerkesztői üzenet.

Felelős szerkesztő: **SASS BÉLA.**

Szerkesztő-társ: **Erőss Lajos.**

Nyilt-tér.

Nyilatkozat.

Több rendbeli olyan eset jutott tudomásomra, hogy velem semmi néven nevezendő összeköttetésben nem álló kereskedők gazdasági- és egyéb magféléket, különösen répmagvakat mint Mauthner-féle magvakat hoznak forgalomba.

E miatt kötelességemnek tartom, egyrészt a gazdaközönség tájékoztatásul, másrészt a magszükségletüket nálam bevasároló kereskedők érdekeinek megvédéseül kijelenteni, hogy a vidéki ismeteladóknál csak azon gazdasági és kerti magvak tekinthetők **valóban czégmentől származóknak**, melyek vagy

az én olomzárammal

vagy egy álló

medvét jelképező

törvényszéki bejegyzett védjeggyel, vagy mindkettővel ellátott zacskókban vagy zsákokban vannak.

MAUTHNER ÖDÖN

csász. és kir. udv. szállító
magnagykereskedés

Budapest, VI., **Andrássy-ut 23. sz.**

Ráth Mór

könyvkiadóhivatala és könyvkereskedése
Budapest, Gizella-tér.

Sok évi tradícióhoz híven mindenképp szívélyes készséggel hozzájárul ama célhoz, hogy a kulturális, **iskolai, ifjúsági** könyvtárak, önképző körök a legjelesebb műveket a lehető **legjutányosabban beszereshessék** és hogy az érdemes ifjak minél kevesebb költséggel minél több jeles művel jutalmaztathassanak. Ez irányban való szíves megkeresések tehát a legelőzékenyebb figyelemben részesülnek.

Saját kiadásainkon kívül, melyek egy része addig míg az erre a célra szánt készlet tart **50% és 40% engedménnyel szállítatik**, megrendelések általunk minden **bárki által és bárhol, az antiquariusok által is hirdetett bármely nyelvű művekre új példányokban és a legújabb kiadásokban** többnyire az ezek által jelzett áron alul is beszereshetők.

Eltekinve attól, hogy az ódonászkok jegyzékeiben értéktelen régi kiadások is fordulnak elő, be van bizonyítva, **hogy az iskolákban előforduló ragályos betegségek gyakran a bacillusokkal telt, másodkézből való könyvek által okozatnak és azért az ilyesek beszerzése számos külföldi államban be van tiltva.**

A leszállított árú kiadásaink és egyéb **bármily nyelvű** jegyzékekkel készséggel szolgálunk.

Orgona és harmonium

építészeti műterem

Debreczen, Széchenyi-utca 34. sz.

Van szerencsém a m. t. egyházi előjáróságoknak, kántor-organista uraknak, az adományozó és muzsikális közönség becses figyelmébe ajánlani

Orgona, harmonium és **építészeti műtermemet**

a hol mindennemű templomi vagy hangverseny orgonákat és harmoniumokat a **legjutányosabb árban, a legújabb rendszer szerint készítek.**

Továbbá **régi orgonák kitisztítása-, javítása- és hangolására** is vállalkozom.

Orgonáknak évi gondozása csekély díjazás mellett vállaltatik.

A nagyérdemű közönség szíves pártfogását kérve, becses figyelmébe ajánlva magamat

Kerékgyártó István,

műorgona-építő.